

Arbeidsnotat nr. 12-2000

Elin A. Aas og Marit M. Strand

Prispåslag for meierivarer 1983-1999

SIFO

© SIFO 2000

Arbeidsnotat nr. 12 – 2000

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Sandakerveien 24 C, Bygg B

Postboks 4682 Nydalen

0405 Oslo

www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Arbeidsnotat nr. 12 – 2000

**Prispåslag for meierivarer
1983 – 1999**

Elin A. Aas og Marit M. Strand

September 2000

Statens institutt for forbruksforskning (SIFO)

postboks 173, 1325 Lysaker

Tlf: 67599600 Fax: 67531948

Internett: www.sifo.no

Forord

Dette notatet om marginberegninger på meierivarer er en del av prosjektet marginundersøkelser for jordbruksbaserte matvarer. Delprosjektet har som hovedformål å kartlegge prisstrukturen i distribusjonskanalen fra produsent til og med dagligvarehandelen for utvalgte matvarer, og beregne marginer for hvert ledd over de to siste tiår. Da kan man følge eventuelle endringer i bruttoprispåslagene, som vi kaller for marginer, over tid. Marginberegningene vil da være et godt utgangspunkt for videre analyser som er nødvendig for å forklare hvilke prosesser som har forårsaket endringer i prisstrukturen. De andre delene av prosjektet berører markedsrettstudier, private meierier som ikke er samvirkeorganiserte og egne merker (private label) i dagligvarehandelen.

Prosjektet er en videreføring av marginstudier på jordbruksvarer på enkelt varenivå utført på SIFO i 1996 (Strand, 1996, Matvarepriser i endringer. Meieri, kjøtt og grøntvarer) og følger prisstrukturen på enkeltvarer fra 1983-99. Mye har skjedd innen matvarebransjen både på 80- og 90-tallet, med hensyn til omstruktureringer av samvirket, kjedekonsentrasjon, endringer i landbrukspolitikken og så videre. Det er derfor av stor interesse for ulike interesseparter - både jordbruksinteresser, handelsinteresser, myndigheter og ikke minst forbrukerne - å få kunnskap om hvilke effekter slike strukturelle endringer i bransjen har fått på prisstrukturen innen distribusjonskanalen på jordbruksvarer.

Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd, Kultur og Samfunn, program Levekår, utvikling og omstilling i landbruket. Prosjektet er et samarbeid mellom Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) og Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning (SNF) i Bergen, Seniorforsker Frode Steen. Forsker Marit Strand, SIFO, har vært prosjektleder og Elin Agnete Aas, SIFO, har vært vitenskapelig assistent på prosjektet. Elin Aas har samlet inn data og står bak kapittel 1-3, beregningene i kapittel 4 er gjort i fellesskap, og Marit Strand står bak kapittel 5.

Vi takker TINE Norske Meierier for samarbeidet, samt alle offentlige og andre institusjoner som har bidratt med opplysninger og data.

Lysaker, september 2000
STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING (SIFO)

Innhold

<u>Forord</u>	3
<u>Innhold</u>	5
<u>Summary</u>	7
<u>1 Introduksjon og bakgrunn</u>	9
1.1.1 Varespekter	9
1.2 Meieribransjens spesifikke forhold	10
1.2.1 Meieribransjen	10
1.2.1.1 Utviklingen i melkeproduksjonen.....	11
1.2.2 Forbruk av meierivarer	11
1.3 Endringer i matsystemet	12
<u>2 Beregningsmetoder</u>	15
2.1 Tidligere undersøkelser	15
2.2 Valg av metode for beregning av marginer på enkeltvarer	16
2.2.1 Hva er en margin?	16
2.2.1.1 Bruk av observerbare priser.....	16
2.2.1.2 Sier marginer noe om profitt?.....	17
2.2.2 Behandling av svinn i marginstudier.....	17
2.2.3 Beregning av råvarekostnader for samprodukter.....	18
2.2.4 Datakilder.....	20
<u>3 Beregningsmodeller for meierivarene</u>	21
3.1.1 Distribusjonskanalen	21
3.1.2 Tilskudd og avgifter	21
3.1.3 Produktutbytteforholdene for meierivarene	23
3.1.3.1 Råvarekostnadene for fløte og smør.....	24
3.1.4 Spesifisering av enkeltvarene.....	24
3.1.5 Beregningene av marginene	25
3.1.6 Regneeksempel på marginer alle ledd.....	26
<u>4 Resultater for meierivarene</u>	29
4.1.1 Prisutviklingen.....	29
4.2 Hovedresultater for de flytende meierivarene	30

4.3	Hovedresultater for de faste produktene	34
4.4	Hovedresultater for meierivarene	37
	<u>5 Tilskudd og priser</u>	41
	<u>6 Oppsummering</u>	45
	<u>Litteratur</u>	47
	<u>Vedlegg A Priser for alle ledd i omsetningskanalen</u>	49
	<u>Vedlegg B Tilskudd og avgifter</u>	51
	<u>Vedlegg C Produktfunksjoner på enkeltvarer</u>	52
	<u>Vedlegg D Tabeller over andelene i forhold til summen av marginene for grupper med varer</u>	56
	<u>Vedlegg E Andeler i forhold til summen av marginene for enkeltvarene</u>	59

Summary

An English version of this report is available, based upon a paper given at the NILF/NJF conference, The Food Sector in Transition, June 14th 2000 Voksenåsen, Norway:
Marit M. Strand and Elin A. Aas, *Mapping the Price of Food - Norwegian Dairy Products*, SIFO Working Paper no 10 – 2000, Statens institutt for forbruksforskning.

1 Introduksjon og bakgrunn

Når nedgangene i produsentprisene fram til forbruker? Gjør dagligvarekjedene Norge billigere? Er næringsmiddelindustrien hardt presset av de store innkjøpsgrupperingene? I dette notatet ser vi på omsetningen av meierivarer i dagligvarehandelen. Studien viser fordelingen av prispåslagene gjennom distribusjonskanalen fra bonden og frem til forbrukerne. Dette gjør vi ved å kartlegge prisstrukturen for produsent, mottak og bearbeidingsleddet og detaljist for utvalgte produkter over nærmere 20 år. Vi får da et mønster med prispåslagene i distribusjonskanalen over tid. Ved å se på endringer i prispåslagene over tid, kan vi legge grunnlaget for en videre diskusjon om hva som har forårsaket de endringene som vi ser. Dette er en ren kartleggingstudie, og den vil ikke kunne si noe om årsakene til de endringene som vi ser.

Denne rapporten er en del av et firedelt prosjekt. SNF ved Frode Steen vil bruke disse dataene som grunnlag for en studie om markedsrett basert på Steen og Sørgard (1999). I tillegg arbeider Frode Steen og Tommy Stahl Gabrielsen med et prosjekt om egne merker (private label) i dagligvarehandelen. SIFO har gjennomført en kvalitativ studie av private meierier som ikke er organisert som samvirker. Prispåslagsstudien er en videreføring av et tidligere prosjekt, finansiert av Barne- og familiedepartementet gjennom forskningsmidlene over jordbruksavtalen, hvor prispåslagene ble presentert i en SIFO-rapport (Strand, 1996), og i tillegg ble det presentert en teoretisk gjennomgang prisdannelse i en NILF-rapport (Nævdal, 1996).

Det har lenge pågått en debatt om prisstrukturen til norske landbruksvarer. Dette siste året har det særlig vært fokus på priser på norske jordbruksvarer sammenlignet med våre naboland. Det er mange som viser bekymring for handelslekkasjen til Sverige. En rapport fra SIFO viser at det er særlig mange fra østlandsområdet som handler i Sverige (Lavik og Dulsrud, 1999). De vanligste varene som kjøpes for å ta med hjem er dagligvarer, og da særlig kjøtt, samt andre varer som tobakk/sigaretter og alkoholholdige drikker, og sjokolade/søtsaker. Rapporten viser at utsalgssteder rett over svenskegrensen¹ har betydelige lavere priser på en rekke typiske grensehandelsvarer. For de varene som var med var den gjennomsnittlige forskjellen for meierivarene rundt 24% lavere langs grensen i Sverige enn i Norge. Samtidig fant en undersøkelse fra NILF at hvis man ser på det generelle prisnivået i Sverige, så var prisforskjellen for matvarer samlet bare 12% (Strøm, 1999). Vår rapport ser nærmere på oppbyggingen av prisstrukturen på matvarer

1.1.1 Varespekter

I valg av varer for marginberegningene er det lagt vekt på å videreføre dataseriene på de varene som det ble beregnet marginer på i Strand (1996). Utvalget var begrunnet i første omgang ut fra at det var viktig å ta med sentrale norskproduserte matvarer. Med sentrale matvarer menes her i forhold til forbruket i gjennomsnittshusholdningen, og at også varene skal være viktige for det norske jordbruket eller for andre ledd i distribusjonskanalen.

Det er i utgangspunktet svært mange forskjellige enkeltvarer som kunne ha vært med i denne undersøkelsen. Det er mange hensyn som må vurderes med hensyn til hvilke varer som skal velges til en slik studie, da særlig med tanke på datakilder. Her vil det spesielt nevnes at tilgangen på prisdata for utsalgspris fra detaljist har vært en avgjørende faktor for valg av varer. De følgende varene er det rapportert beregninger for i prosjektet:

¹ Undersøkelsen viser at utsalgssteder i Gøteborg-området har høyere priser enn ved Strømstad-området.

Meierivarene

H-melk, 1 liter
Lettmelk, 1 liter
Skummet melk, 1 liter
Fløte 38%, 1/3 liter kartong
Jordbæryoghurt 175ml. beger
Norvegia F45, skorpefri, porsjonspakket
Jarlsberg F45, skorpefri, porsjonspakket
Smør, normalsaltet, ½ kg foliopakket

Vareutvalget på meierivarene representerer mange av TINE Norske Meieriers viktigste varer med tanke på produksjon og videresalg. Vareutvalget består av relativt liten grad av bearbejdede varer, men dekker store deler av omsetningen av meierivarer.

I valget mellom varer av høy eller lav bearbejdingsgrad er det også et vesentlig kriterium at utvalget av matvarer bør være relevant over tid. Ikke minst må det være mulig å finne igjen sammenlignbare enheter av varene over tid. Hvis utviklingen i forbruket går mot et større innslag av varer med høy grad av bearbejding, vil dette matvareutvalget bli mindre sentralt over tid. På den annen side kan en høyt bearbejdet vare som er populær i dag, være helt ute av markedet om 10 år. Matvarer med en relativt lav grad av bearbejding, som H-melk, ferske koteletter og frisk kinakål, er lettere å følge over tid, selv om også disse endrer egenskaper underveis.

Til slutt skal det nevnes at det kan være et problem å bare ha med varer med store markedsandeler. Slike varer kan ha spesielle prisstrukturer. For eksempel har det tidligere ofte vært tilbud på Norvegia F45, skorpefri, og da kan den ha marginer som avviker i forhold til mange andre meierivarer. Den prisstrukturen behøver da ikke å være representativ for meierisektoren. I den grad varer med mindre markedsandeler har annerledes prisstruktur, kan det være ønskelig å ha med slike varer. Av den grunn er det interessant å ha med en vare som ikke selger like mye, Jarlsberg F45, men som ikke har det samme preget av å være tilbudsvare.

Det understrekes at resultatene bare refererer seg til de varene det er beregnet marginer og andeler for. Resultatene kan ikke automatisk antas å være representative for alle varene i hele sektoren.

1.2 Meieribransjens spesifikke forhold

1.2.1 Meieribransjen

TINE Norske Meierier er den største aktøren innen mottak, bearbejding og distribusjon av meieriprodukter. Meierisamvirkets dominerende stilling har røtter tilbake til spesifikke historiske og regulative forhold fra mellomkrigstiden. Meierisamvirket har i største delen av 1900-tallet hatt ansvaret for markedsreguleringen av meierivarer. Fra juni 1997 ble denne oppgaven overført til Omsetningsrådet, etter politisk ønske om å forbedre mulighetene for konkurranse innen den norske meieribransjen. TINE Norske Meierier ble da også pålagt en forsyningsplikt ovenfor andre ysterier, samt mottaksplikt fra melkeleverandører som leverer til andre meierier².

TINE Norske Meierier har også tidligere solgt melk til bearbejdingsindustrien, bl.a. til Kavli som lager smelteost. På slutten av 90-tallet kom det inn nye konkurrerende produkter. På

² Mottaksplikten er fastsatt av Omsetningsrådet 13. mai 1997, med hjemmel i artikkel XI i Retningslinjer for bevilgninger til reguleringstiltak innenfor melkesektoren, og med virkning fra 1. juli 1997. TINE Norske Meierier har ut fra sin rolle som markedsregulator plikt til å motta råmelk (samt noen andre meieriprodukter) fra leverandører som leverer til uavhengige meieriselskaper. Mottaksplikten på råmelk gjelder når det oppstår situasjoner der det er behov for at markedsregulator mottar melken, og ved innmelding innen 8 dager før oppsamling skal foretas, og må gjelde for en periode på minimum 4 uker.

oster har Synnøve Finden i løpet av få år (siden 1996) tatt relativt store markedsandeler. TINE Norske Meierier vurderte sin egen markedsandel på hvitost til 83% i 1999, og deres samlede salgsinntekter på alle produkter var 10,3 mrd i 1999 (Årsmelding og regnskap, TINE Norske Meierier BA 1999). Det skjer også en del over landegrensene, blant annet så har TINE Norske Meierier inngått avtale med ARLA (det svenske meierisamvirket) om at TINE Norske Meierier skal produsere oster for ARLA til det norske markedet, mot at ARLA produserer Jarlsberg for TINE Norske Meierier til det europeiske markedet.

Det har på foredling av konsummelk dukket opp to nye aktører i siste halvdel av 90-tallet. Dette er Gårdsmeieriene, der den nåværende produksjonen Jæren Gårdsmeieri holder til på Jæren, Rogaland og Gausdalsmeieriet som holder til i Gausdal, Oppland. Disse er små i sammenligning med meierisamvirket, men begge har tatt betydelige markedsandeler lokalt. Allikevel er TINE Norske Meieriers egne beregninger av sin totale markedsandel på melk på 99%. (Årsmelding og regnskap 1999 TINE Norske Meierier BA).

Til tross for at det nå er flere andre aktører innen den norske meieribransjen, er TINE Norske Meierier fortsatt svært dominerende. Med unntak av smelteost der TINE Norske Meierier har 20% av markedet, har samvirket 99% av markedsandelene på melk, 92% på yoghurt, 83% på hvitost, 88% på brunost og 97% på smør. (Årsmelding og regnskap 1999 TINE Norske Meierier BA).

TINE Norske Meierier har i hele tidsperioden vi ser på, 1983-1999, opplevd sviktende innenlandsk salg av konsummelk, med dertil overkapasitet. Dette har tvunget frem flere omorganiseringer og rasjonaliseringer, og flere meieriselskaper og meierianlegg har blitt slått sammen eller lagt ned. Det er en klar tendens mot færre og større enheter innen meierisamvirket.

1.2.1.1 Utviklingen i melkeproduksjonen

Nedgangen i melkeproduksjonen siden midten av 80-tallet er velkjent. Som vi ser, faller mengden innveid melk med liter fra 1983-1999, men vi ser også av tidsrekken at det var en kraftig økning fra 1959 til toppåret 1982 med 1880 millioner liter melk, og det var litt variasjon i melkeleveransene på midten av 80-tallet, mens det faller jevnt på 90-tallet.

	1959	1969	1979	1983	1989	1993	1999
Meieri leveranse	1189000	1528000	1742000	1854692	1835379	1779626	16545736

Kilde: Tillegg til totalkalkylen for jordbruket 1979-1998, Årsmeldinger TINE Norske Meierier og Jorbrukets totalregnskap 1996.

Det er også en viss variasjon i melkeproduksjonen over året. Noen meieriselskap eller regioner, har betydelig større variasjon, og leveransene har forskjellig variasjon i de forskjellige områdene. Denne variasjonen over året er naturlig nok ikke synlig i våre årsdata. Variasjonen i melketilgangen over året fører til at TINE Norske Meierier har betydelig ledig produksjonskapasitet når melkeleveransene er lave, noe som påfører dem vesentlige merkostnader.

Reguleringseksporten av hvitost var på ca. 9.077 tonn i 1998, og dette utgjorde et samlet pristap på 222,7 mill. kroner. Samme år ble det eksportert ca. 1800 tonn smør, og dette utgjorde en samlet kostnad på 18,5 mill kroner (Omsetningsrådet Årsmelding 1998, s.10).

1.2.2 Forbruk av meierivarer

Forbruket av drikkemelk har gått jevnt nedover de siste tyve årene. Men innenfor denne kategorien er det ulike tendenser. Mens H-melk har opplevde nedgang har konsumet av skummet melk og lettmelk økt. Forbruket av smør og margarin har gått noe ned. I motsetning

til denne trenden bort fra fetere melk, har forbruket av fløte og rømme økt. Vi ser også at forbruket av mer bearbejdede meierivarer som ost og yoghurt har steget de siste tiårene.

Tabell 1-1 Forbruk av meierivarer pr innbygger

	1983	1985	1990	1995	1998	1999
Melk totalt	177,14	171,93	159	143,85	128,57	121,54
Yoghurt	3,21	3,23	4,16	5,42	6,65	6,72
Fløte/rømme	7,55	7,78	7,87	7,78	8,13	8,22
Ost (alle typer)	12,42	12,69	13,37	14,77	15,1	14,75
Smør/margarin	4,66	4,73	3,99	4,05	3,93	3,89

Kilde: Årsmeldinger TINE Norske Meierier BA

1.3 Endringer i matsystemet

Våre beregninger dekker en lang tidsperiode, fra 1983-1999. I løpet av denne perioden så skjer det store endringer i rammebetingelsene til produksjonen og omsetningen av meierivarer, og også store endringer innenfor matsystemet. Vi vil her komme kort inn på noen faktorer av betydning for våre beregninger.

Av endringer i rammebetingelser kommer endringene i landbrukspolitikken og i handelspolitikken høyt opp. Vi vil spesielt nevne overgangen fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige støtteformer³, og endringer i melkekvotene med blant annet innføring av omsettbare melkekvoter⁴ og en nedgang i melkeproduksjonen. Omstruktureringen av handelspolitikken etter Uruguay-runden⁵ begrenser nå i sterk grad mulighetene for eksport til å regulere markedet, og innføringen av tollsatser åpner muligheten for mer import i framtiden. Ansvar for markedsreguleringen ligger nå hos Omsetningsrådet, selv om TINE Norske Meierier fortsatt har ansvaret for gjennomføringen av reguleringen.

Det er fortsatt en nedgang i antall melkebruk, og snittet på melkekyr pr gård har økt noe, fra 12,1 i 1986 til 13,8 i 1999. Melkeleveransene falt fra 1,85 mrd liter i 1983 ned til 1,66 mrd liter i 1999. Meierisamvirket har også gjennomgått en periode med stor omstrukturering, en del meierianlegg er lagt ned, og organisasjonen er etter hvert blitt endret til dagens hvor meieriselskapene eier andelsselskapet TINE Norske Meierier. For de produktene vi ser på, er etableringen av private meierier og ekspansjonen til Synnøve Finden viktig. De private meieriene er foreløpig såpass små at de har liten markedsmessig betydning, men deres etablering har ført til økt fokus på utjevningsordningen mellom de forskjellige meieriproduktene. Synnøve Finden begynner etter hvert å ta ganske store markedsandeler på ost, og sammen med andre har dette ført til at TINEs markedsandel for ost har falt til 83% i 1999 (TINE Norske Meierier Årsmelding 1999). Samtidig så har en del av rammebetingelsene omkring TINE motvirket, og i hvert fall ikke oppmuntret, til effektiv tilpasning (Strøm, 1998).

Endringene i detaljhandelen og grossistvirksomheten fra 80-tallet til 90-tallet tør være velkjent – Jacobsen og Dulsrud (1994) har en tidlig gjennomgang av denne prosessen. Etableringen av lavprisbutikkene på 80-tallet førte til en større fokus på innkjøpsbetingelsene til

³ Dette vil bli nærmere omtalt i kapittel 5.

⁴ Ordningen med kjøp og salg av melkekvoter ble innført med virkning fra 01.07.97 (Omsetningsrådets sekretariat 1998 Årsrapport).

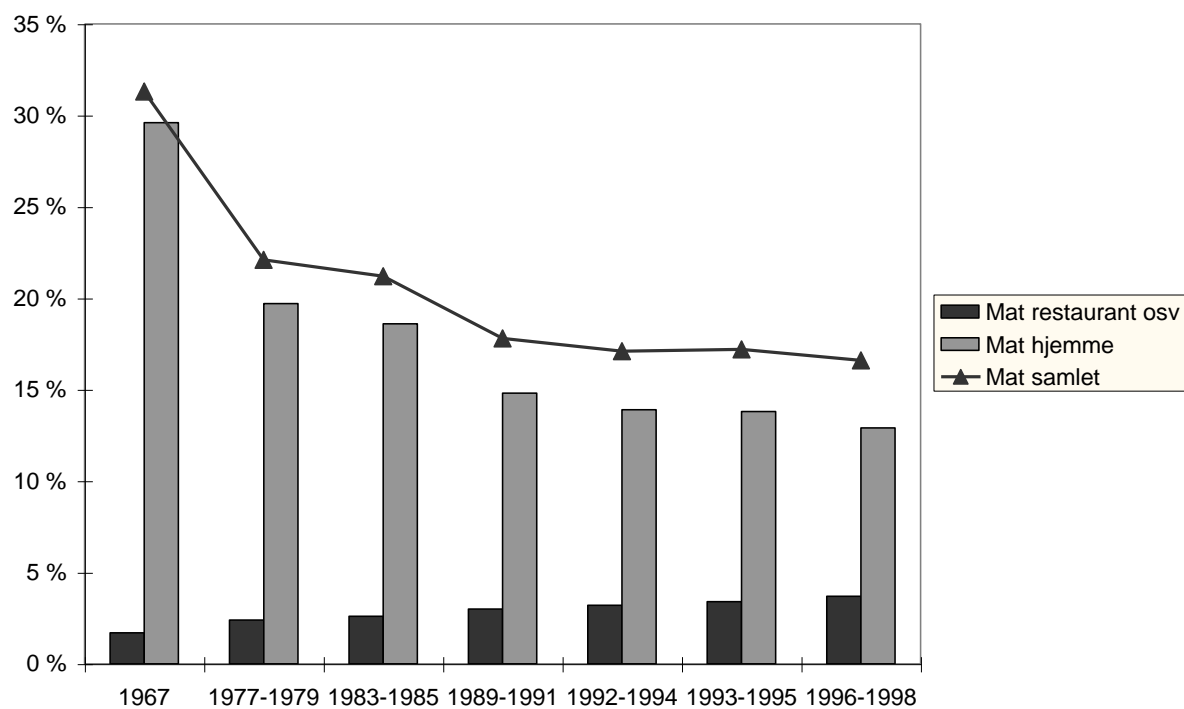
⁵ Uruguay-runden er betegnelsen på 8. runde med forhandlinger vedrørende endringer og utvidelse av virkeområdet til General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). Uruguay-runden startet opp i 1986 og ble sluttført ved utgangen av 1993.

dagligvarehandelen. Lavpriskjedene ekspanderte raskt, og som motsvar etablerte selvstendige butikker innkjøpssamarbeider. På slutten av perioden har 4 grupperinger 99% av det ordinære dagligvaremarkedet (ACNielsen), og alle gruppene har lavpriskonsepter. Samtidig har de fleste også super- eller hypermarkedskonsepter. I debatten ble det snakket om en maktforskyvning fra industrien til detaljhandelen, men ideen om "countervailing power" har også blitt kritisert (Dobson and Waterson, 1999). De nye detaljkjedene skulle "gjøre Norge billigere", blant annet ved hjelp av rasjonaliseringsgevinster gjennom omlegging av distribusjon, innføring av datasystemer og rabattene som ble oppnådd gjennom innkjøpssamarbeidene. Selv etter lavpriskjedenes vekst på 80-tallet, viser en svensk undersøkelse med tall fra 1993 at Norge hadde den høyeste bruttoinntekten av Danmark, Finland, Norge og Sverige (Jacobsson et al, 1996). Norge har videre det høyeste resultatet, med 2,8% av omsetningen, 1 prosentpoeng eller mer enn de andre landene. Vi har ikke oppdaterte tall for disse resultatene.

Alle leddene i vår distribusjonskanal har gjennomgått effektiviseringsprosesser i løpet tidsperioden, og det er all grunn til å vente endringer i prismarginene i våre resultater. Det vil selvfølgelig være vanskelig å isolere virkningen av en enkelt endring.

I tillegg må hele matvaresystemet håndtere endringene i forbruket. En ting er endringene i sammensetningen av forbruket av meierivarer som vi så ovenfor, i tillegg er matsystemet som helhet under et visst press fordi budsjettandelen til mat er fallende over tid. I figur 1-1 ser vi at budsjettandelen for mat har falt fra 29,6% i 1967 til 12,6% 1996-98. Matvaremarkedet vokser ikke i samme takt som mange andre markeder, og dette skjerper konkurransen i markedet. En mulighet for aktørene her er å forsøke å øke verdien av produktet de selger, og den store satsningen på ferdigmat av forskjellig slag er en av måtene man gjør det på. En videreføring av å øke bearbeidingsgraden er å satse på omsetning for mat til å spise utenfor hjemmet. Budsjettandelen for mat utenfor hjemmet øker nemlig, fra 1,7% til 3,7% i løpet av den samme perioden. Selv om dette er mer enn en dobling av andelen, ser vi at det kompenseres ikke for nedgangen i budsjettandelen til mat hjemme. Disse endringene i matvanene har skapt stor debatt. Selv om budsjettandelen for mat utenfor hjemmet øker, viser Bugge og Døving (2000) at "beiting" fortsatt er unntaket, og at regelen er at folk flest spiser middag hjemme sammen med familien de fleste dager i uken.

Figur 1-1 Budsjettandeler for gjennomsnittshusholdningen for mat spist hjemme, mat spist på restaurant og så videre, og for mat samlet 1967-1998

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Forbruksundersøkelsen. Merk at antall personer pr husholdning har også sunket i løpet av denne perioden, fra 3,1 i 1958 til 2,23 for 1996-99. Denne nedgangen vil i seg selv føre til en lavere andel til matvarer.

2 Beregningsmetoder

2.1 Tidligere undersøkelser

Denne rapporten er i stor grad basert på Strand (1996). Mange av metodespørsmålene er grundigere gjennomgått i Strand (1994). NILF (Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning) kom sommeren 1999 med en rapport som omhandlet marginundersøkelser, med særlig vekt på detaljeleddet (Strøm, 1999). Våren 2000 kom en rapport som diskuterte kostnadsbildet til TINE Norske Meierier nærmere (Forsell et al, 2000). NILF har også tidligere kommet med undersøkelser rundt prisutvikling på forskjellige ledd i omsetningskanalen, disse var basert på prisindekser for større grupper med varer (Haglerød og Gladhaug, 1996; Gustavsven and Hjukse, 1995).

Vi vil her kort komme nærmere inn på noen tidligere norske undersøkelser. Sagelvmo og Nesheim (1968) baserer seg på tidligere undersøkelser utført ved Norges Landbrukshøyskole og undersøkelser fra USA. De er opptatt av produsentmarginen og omsetningsmarginen. Omsetningsmarginen dekker alle ledd og funksjoner mellom produsent og forbruker. Ved å trekke produsentprisen fra forbrukerprisen, og korrigere for tilskudd og avgifter, beregnes denne omsetningsmarginen. Meierivarer, ubearbeidete kjøttvarer, egg og matpoteter, er tatt med i undersøkelsen, og dataseriene går fra 1950-1965. Sesongvariasjoner er diskutert for noen matvarer. De fleste av de senere undersøkelsene fra Norge som det refereres til her, bygger videre på dette grunnlaget. Spesielt har det blitt gjennomført flere hovedfagsoppgaver ved NLH, disse er nærmere gjennomgått i Strand (1996).

Landbrukssamvirkets Felleskontor (1984, 1987a,b,) beregnet lignende marginer for okse, gris, egg, H-melk, Norvegia og smør. Marginene beregnes hovedsakelig etter prisobservasjoner, og det korrigeres for tilskudd og avgifter. Ett unntak er hvor det er benyttet kostnadsberegninger for å finne fram til produsentens margin for meierivarene. For en nærmere diskusjon av beregningene og metodevalgene rundt dem, er Wiborg (1988) svært interessant. Alle referansene til Landbrukssamvirkets Felleskontor foreligger kun som interne notater.

Kvakkestad (1972) benytter en annen metode. I sin rapport om utviklingen i omsetningsmarginer for norske jordbruksvarer i perioden 1952-1967, brukes det aggregerte data for såkalte produsentverdier og forbrukerverdier. De samlede tallene for det innenlandske forbruket og produksjonen, er korrigert for import, eksport, avgifter og tilskudd. Den stadig lavere produsentandelen kommenteres, og forskjellige mulige årsaker til økningen i omsetningsandelen diskuteres.

I Sverige har Lantbrukarnas Riksförbund årlig beregnet såkalte matkronor siden 1960 (Lantbrukarnas Riksförbund 93). Det er Lantbrukets Utredningsinstitut som foretar beregninger, med lignende metoder som de som er gjennomgått her. Det er verdt å merke at merverdiavgiften blir behandlet på en annen måte her. Det tidligere Statens pris- og Kartellnämnd (nå Konkurransverket) gjorde i 1984 og 1987 noen lignende marginberegninger for noen sentrale matvarer. En helt annen framgangsmåte er benyttet av Livsmedelsekonomiska Samarbetsnämndens indexgrupp, som startet sin virksomhet på begynnelsen av 1970-tallet. Her er det samlede tall for den enkelte bransjen som benyttes, hvor prisindekser på hvert ledd i distribusjonskanalen beregnes, og utviklingen i disse sammenlignes over tid. Det er de store trekk som kommer fram i disse beregningene. Dette er en annen metode for å se på samlede tall enn den Kvakkestad benyttet.

Forskjellige varianter av "jord til bord prisstudier" blir gjennomført i mange land. Ofte blir disse studiene gjort i landenes landbruksdepartement, og det er ikke alltid like enkelt å finne fram til notater og rapporter etterpå. En rapport som har vært svært nyttig er fra 1981. Da holdt OECD et seminar i Paris om prisstrukturberegninger. I rapporten presenteres sammendrag av de prosjekter som deltagerlandene har gjennomført. Av de mange deltagerlandene, som USA, Canada, Storbritannia, Tyskland, Italia, Sverige, Sveits, New Zealand og Australia, er det klart USA som har den bredeste erfaringen med temaet. Det er både benyttet

prisobservasjoner for enkeltvarer, som ligner på metoden som er benyttet her i denne rapporten, og beregninger for totale tall med lignende metoder som Kvakkestads.

Finland har også hatt lignende beregninger, hvor resultatene i hovedsak er presentert på finsk. Slike beregninger gjennomføres både av landbrukstilknyttete organisasjoner og av Konsumentforskningscentralen. Et nyere prosjekt som presenteres på engelsk er Peltomäki (2000).

De store forskjellene mellom landbrukspolitikken mellom land gjør det vanskelig å finne sammenlignbare internasjonale resultater for denne typen med beregninger.

2.2 Valg av metode for beregning av marginer på enkeltvarer

2.2.1 Hva er en margin?

Dette prosjektet tar utgangspunkt i ferdige enkeltvarer i butikken, og ser på marginer for hvert av leddene i distribusjonskanalen for utvalgte varer. Vi har valgt å dele opp verdikjeden eller distribusjonskanalen i ulike ledd som gjenspeiler ulike funksjoner og aktører, og der det gjøres opp for (innsats)varen mellom disse. For hvert ledd gjøres det en beregning av bruttomargin for leddet. Bruttomarginen består av differansen mellom utsalgspris og innkjøpspris.

$$\text{Bruttomargin} = \text{utsalgspris} - \text{innkjøpspris}$$

Hvis det ikke er offentlig "innblanding" (i form av tilskudd og avgifter), vil bruttomarginen være det som det leddet har til å dekke andre utgifter, det vil si alle andre innsatsfaktorer og produksjonskostnader. Hvis det blir noe igjen etter at utgiftene er fratrukket er dette hva aktøren på det leddet har i profitt. For de fleste av leddene kommer også *offentlige tilskudd og avgifter* i de ulike leddene inn, og påvirke derfor differansen til dekning av utgifter og profitt.

$$\text{Bruttomarginen} + \text{tilskudd} - \text{avgifter} = \text{en justert bruttomargin}$$

Dette er hva leddet/aktøren har til å dekke utgifter (både produksjonsavhengige produksjonsrelaterte, investeringsrelaterte med mere) og skatter etter at det er tatt hensyn til tilskudd og avgifter relatert til leddet i distribusjonskanalen. Det eventuelle overskytende vil da være profitten til leddet. Den justerte bruttomarginen vil heretter kun kalles for *margin*.

2.2.1.1 Bruk av observerbare priser

Vi vil i dette notatet beregne en margin for hvert av leddene i distribusjonskanalen til de valgte matvarene. For å kunne beregne marginer er man avhengig av gode prisregistreringer mellom hvert av leddene i distribusjonskanalen. I tillegg så må aktuelle tilskudd og avgifter innhentes.

Marginberegningene er basert på observerte priser for enkeltvarer over tidsperioden 1983-99, og viser da *marginene i nominelle kroner*. Dette er et godt bilde på fordelingen av marginene mellom leddene i distribusjonsleddet der og da, men vil kunne være noe misvisende å følge over tid da de ikke tar hensyn til inflasjonsutviklingen. Ved å deflatere prisene ville man kunne sammenligne prisutviklingen og marginene uten effekten av inflasjon, og da få frem reelle prisendringer totalt for varen og/eller mellom leddene. For å gjøre dette må man deflatere prisene på alle leddene i distribusjonskanalen. Dette er mer problematisk, da det krever sammenlignbare inflasjonsmål som kan benyttes for å deflatere alle prisobservasjonene i varens distribusjonskanal. Siden vi nettopp er interessert i forskjellene i prisutviklingen på de forskjellige leddene i distribusjonskanalen, så vil det å deflatere alle

leddene med ett inflasjonsmål som bare er basert på prisutviklingen for et nivå, gi et skjevt bilde. Derfor ville det å deflatere med for eksempel konsumprisindeksen ikke gi tilfredsstillende resultat for våre beregninger. Vi fant ikke inflasjonsmål som eksakt passet til vår oppdeling av distribusjonskanalen, så vi har valgt å kun presentere nominelle resultater.

Det vil også bli beregnet prosentandeler for marginene til leddene i distribusjonskanalen for enkeltvarer. Dette har vi valgt å gjøre på to måter, som *marginens andel av totalmarginen* og som *marginens andel av detaljistprisen* for de utvalgte varene⁶. Dette er en bedre kilde til å sammenligne marginer over tid, da disse viser prosentvis endringer av hvert enkelt ledds marginer over tid. På den måten kan man se på utviklingen av størrelsen på marginene relativt sett innen distribusjonskanalen til enkeltvarer, uten at inflasjon påvirker resultatene.

Vi vil legge hovedvekten på å presentere utviklingene i andelene basert på marginene som andel av summen av marginene. For mer grundig diskusjon av den valgte beregningsmetoden, og om andre måter man kan behandle tilskudd og avgifter på, se Strand (1994, 1996).

2.2.1.2 Sier marginer noe om profitt?

Marginene er beregnet for en tidsserie som strekker seg fra 1983-99. Vi kan da sammenligne marginene til leddene i distribusjonskanalen til en enkeltvare over nesten to tiår, for å se om disse har endret seg relativt til hverandre. Dette vil, til tross for at vi ikke går inn på kostnader og profitt produksjonsavhengige, si en del om at det eventuelt skjer endringer i strukturen innen distribusjonskanalene. Endringer i andelen til marginene over tid kan bety endringer mellom leddene i styrkeforholdet og da også profitten. Man må også være klar over at det også kan bety at det har skjedd forflytninger av produksjonsprosesser og/eller kostnader mellom leddene. Det er ikke mulig ut fra disse marginberegningene alene å si hvilket av tilfellene som er det korrekte. Til dette trengs det mer spesifikke analyser av aktørene i distribusjonskanalen til enkeltvarene. Frode Steen vil foreta nærmere beregninger om markedsrett basert på dataene i denne rapporten. Et annet alternativ kunne være å se på utviklingen i variasjonen i prismarginene slik Gordon og Hazledine (1995) gjør.

2.2.2 Behandling av svinn i marginstudier

Vi har definert en bruttomargin som utsalgspris for en enhet av varen minus innkjøpskostnad til innsatsvaren. I produksjonen og omsetningen av matvarer vil det være et visst innslag av svinn. Svinn kan ha mange årsaker, her ser vi på to muligheter. For det første kan svinn skyldes at matvarer blir bedervet, eller tyveri. Denne typen med svinn antar vi er dekket av bruttomarginen. Som et eksempel, når en detaljist kjøper inn varer, vil detaljisten regne med et visst svinn, og dette beregnes inn i bruttomarginen. Det finnes ofte visse systemer for behandling av matvarer som ikke blir omsatt fordi de går ut av dato eller blir bedervet, for eksempel at produsenten tar tilbake varer som blir dårlige i butikk. Vi har ikke tatt hensyn til dette.

En annen form for svinn er når det blir biprodukter til overs i en produksjonsprosess som har svært lav eller ingen videresalgsverdi.

Et enkelt eksempel:

100 kg råvare gir 97 kg ferdig vare og 3 kg med biprodukt uten verdi. Da ser vi at for å få 100 kg med ferdig råvare trenger vi:

$$(100/97)*100 = 103,1 \text{ kg råvare gir } 100 \text{ kg med ferdig vare (og } 3,1 \text{ kg med svinn)}$$

hvis P er prisen på den ferdige varen og Q er råvareprisen, så har vi at bruttomarginen for 1 kg ferdig vare blir:

⁶ Avsnitt 3.1.6 viser et eksempel på hvordan disse ulike andelene regnes ut.

$$1\text{kg} \cdot P - 1,031\text{kg} \cdot Q = M = \text{bruttomarginen}$$

Vi ser at vi følger kostnadene til en kg med ferdig vare – men mengden råvare kan da variere.

For yoghurt med frukt er det jo en jordbruksråvare i tillegg til melk. Vi behandler denne råvaren som alle andre innsatsfaktorer som ikke er melk – kostnadene til den går inn i bruttomarginen. Dette betyr at det behøves mindre enn 1 liter med innsatsmelk for å få 1 liter ferdig yoghurt med frukt.

2.2.3 Beregning av råvarekostnader for samprodukter

I meieribransjen, så gir råmelk flere forskjellige ferdige produkter. Spesielt vil det som regel ikke være mulig å produsere en enkelt meierivare uten å samtidig produsere andre varer. Når to eller flere varer kommer ut av den samme produksjonsprosessen, så kaller vi de for *samprodukter*. Et eksempel er produksjonen av lettmelk og fløte. Når man produserer lettmelk, får man fettstoff til overs – for enkelthets skyld kalt fløte, men som også kan brukes til smør og annet. Fløte er også et samprodukt med både skummet melk, osteproduksjon og så videre, men denne kompliserende faktoren skal vi utsette å diskutere til senere.⁷ Vi lager et enkelt eksempel på et tilfelle med samprodukter med et biprodukt uten verdi. Som tidligere, kaller vi dette biproduktet for svinn:

100 liter råvare gir nå 90 liter med ferdig vare A, 7 liter med ferdigvare B, og 3 liter svinn.

$$M = p_A \cdot x_A + p_B \cdot x_B - QK \quad K = \text{mengde med råvare og } Q \text{ er råvareprisen, } p_i \text{ er prisen på vare } i, i = A, B$$

Hvor

$$x_A + x_B = X \quad X = \text{samlet mengde ferdigvare, } x_i \text{ er mengden av vare } i, i = A, B$$

Dette gir bruttomarginen M. Hvis det er $i = 1, \dots, n$ varer, så må vi altså ha mengder og priser på alle varene for å kunne beregne den samlede bruttomarginen. I praksis beregner vi den samlede bruttomarginen med et utvalg representative varer.

Problemet dukker opp når vi skal beregne bruttomarginer for en enkelt vare som er samprodukt med en eller flere andre varer. Siden vi tar utgangspunkt i de enkeltvarene som forbrukeren kjøper, så har bruttomarginene for hver enkelt vare interesse. Når man kun er interessert i hvordan råvaren som bonden produseres blir omsatt i markedet, har ikke enkeltvarene den samme interessen. Prisen på råvaren, Q, reflekterer jo den samlede inntjeningen – dette er spesielt relevant i våre beregninger her, siden prisen på melk er et restledd der betaling for råvaren og avkastning på eierandelen i samvirket reflekteres i melkeprisen. Hvis en av ferdigvarene, x_i , mister sin verdi slik at $p_i = 0$, så vil jo Q falle. Hvis en vare øker i verdi, er det sannsynlig at råvareprisen vil stige. Her er det annerledes på kort sikt i kjøttbransjen. Omsetningen av det stykkede slaktet skal til sammen gi en bestemt slaktepris, som varierer over året rundt eller under avtaleprisen. Hvis inntjeningen på en vare øker, så skal inntjeningen på en annen vare senkes. Se omtalen av kjøtt i Strand (1996)

Vi har kun en råvarepris, men i samproduksjonene så må råvarekostnadene fordeles mellom de enkelte produktene. Vi må derfor konstruere en fordeling. Det finnes tre forskjellige måter å gjøre dette på:

⁷ Se avsnitt 3.1.3.1, side 24.

1. Fast bruttomargin i kroner – vi regner bruttomarginene for ferdigvarene samlet, og så trekker vi det fra hver enkelt videresalgspris p_i , og så har vi en råvarepris for hver enkelt vare.
2. Fast bruttomargin i prosent – vi regner ut den samlede bruttomarginen i prosent, og trekker den fra videresalgsprisen til hver enkelt vare, og finner slik en råvarepris til hver vare.
3. Fast råvarepriser – vi finner det samlede råvareforbruket pr liter samlet ferdigvare, og får da varierende bruttomarginer i kroner og prosent, men holder altså råvareprisen fast.

Vi ser at i alle tre beregningsformene så holder vi en ting likt mellom samproduktene – enten bruttomarginen i kroner, eller i prosent, eller vi bruker den samme råvareprisen på alle varene. Teknisk sett så er ikke systemet determinert, og vi må eksogent fastsette en faktor for å beregne bruttomarginene for enkeltvarene. Siden vår hensikt her er å fordele pengestrømmen mellom leddene i distribusjonskanalen gjennom de prisene som fastsettes i markedet, har vi valgt å holde råvareprisen fast. Dette betyr at vi lar bruttomarginen i kroner og prosent variere mellom enkeltvarene i en samproduksjon. I tabellen under har vi vist hvordan valg av regnemetode påvirker resultatene.

Regneeksempler for et tenkt produksjonstilfelle hvor:

100 liter råvare = 90 liter vare A + 7 liter vare B + 3 liter biprodukt uten verdi (svinn)

Opplysninger og beregninger:

Vare	Mengde	Pris pr liter
Råvare	100 liter	2 kr
Vare A	90 liter	5 kr
Vare B	7 liter	20 kr
Biprodukt	3 liter	0 kr

	Bruttomargin i %		Bruttomargin i kr		Råvarekostnad pr kg ferdig vare	
1. Faste bruttomarginer i kroner		Vare B 20,10%	Vare A 4,02 kr	Vare B 4,02 kr	Vare A 0,98 kr	Vare B 15,98 kr
2. Faste bruttomarginer i prosent	80,40%					
	Vare A 66,62%	Vare B 66,62%	Vare A 3,31 kr	Vare B 13,22 kr	Vare A 1,69 kr	Vare B 6,78 kr
3. Fast råvarekostnad	Vare A 58,80%	Vare B 89,70%	Vare A 2,95 kr	Vare B 17,94 kr	Vare A 2,06 kr	Vare B 2,06 kr

Vi har valgt å bruke beregningsmetode 3 – fast råvarepris, og la bruttomargin i prosent og i kroner variere. Dette fordi vi nettopp er ute etter forskjellen i bruttomarginene, og fordi råvareprisen avspeiler lønnsomheten til omsetningen av produktene samlet.

Vi ser at i metode 3 med fast råvarekostnad, så får den varen med høyest verdi, også den største bruttomarginen i kroner og i prosent. I visse tilfeller, kunne denne regnemåten føre til at enkelte varer med lav verdi fikk en negativ margin. Dette gjenspeiler ganske enkelt det vi diskuterte ovenfor – at råvareprisen reflekterer den samlede inntjeningen, og noen varer har en høy inntjening, mens andre har en lav inntjening. Noe annet er det at det til en viss grad er mulig å påvirke hvilken sammensetning man har av samprodukter. I meieriene kan man velge å produsere mer ost og mindre drikkemelk eller omvendt.

2.2.4 Datakilder

Prisene til produsent og prisene fra TINE Norske Meierier til detalj, og fra grossist for ost og smør, er oppgitt fra TINE Norske Meierier. Prisene til produsent er inklusive etterbetalinger fra meieriet. Prisene fra TINE Norske Meierier er basert på listepriene. Det blir gitt rabatter i forhold til disse listene, hovedsakelig i form av rabatter i forbindelse med kampanjer. Rabattene utgjør samlet sett en betydelig sum, men blir allikevel en relativt liten prosent sett i forhold til omsetningen. For flytende produkter er disse rabattene av så liten betydning for den samlede prisen over året, at vi har valgt å ikke trekke fra noen rabatt. For de faste produktene er rabattene noe større. Rabatt er trukket fra for disse varene, basert på tall fra TINE Norske Meierier. Rabattene er allikevel av en langt mindre størrelsesorden enn for mange andre dagligvaregrupper.

Prisene fra detaljist, det vil si utsalgspriser, er innhentet fra Statistisk Sentralbyrå som har omregnet til nominelle priser.

Tilskuddene og avgiftene som benyttes i beregningene samt andre opplysninger om meierisektoren er innhentet fra offentlige kilder som Omsetningsrådet, Statens Næringsmiddeltilsyn, Budsjettneemnda for jordbruket, Stortingsmeldinger med mere., og fra TINE Norske Meierier.

3 Beregningsmodeller for meierivarene

3.1.1 Distribusjonskanalen

I vår marginberegning har vi behov for å identifisere hovedleddene i distribusjonskanalen av enkeltvarer for å beregne marginer på hvert ledd. En distribusjonskanal slik som vi bruker begrepet, strekker seg fra produksjon til salg av ferdig vare. Man kunne også ha gått lenger bakover med ulike innsatsfaktorer, men vi har valgt å gjøre en avgrensning, da dette ville bli veldig uoversiktlig. Vi finner det naturlig å dele distribusjonskanalen til enkeltvarer i ledd der det som skal bli varen skifter fra en økonomisk aktør til en annen. Hvert av disse leddene utfører en verdiskapningsprosess, og varen selges fra et ledd til neste i distribusjonskanalen. Det er disse prisene og prispåslagene som vi følger i marginberegningene.

For både flytende og faste meieriprodukter er det flere distribusjonskanaler. Det er både til butikker (privat forbruk), til storhusholdning (restauranter, kantiner, sykehus med mere.) og som innsatsvare i annen videreforedling o.l. For sistnevnte kanal kan det være snakk om f.eks. salg av melk til Synnøve Finden som videreforedler den til ost, eller osteprodukt til bruk i pizzaproduksjon o.l. I denne siste distribusjonskanalen vil da den ferdige bearbejdede varen igjen kunne omsettes til enten butikk eller storhusholdning. Vi har valgt å begrense oss til å se på distribusjonskanalen til dagligvarehandelen. Vi har også valgt å kun ta med produkter fra TINE Norske Meierier, da de er en dominerende aktør i markedet, samt den eneste aktøren som det er mulig å få detaljmetningsdata på over mange år.

For flytende produkter ser distribusjonskanalen slik ut:
produsent → TINE Norske Meierier (mottak og foredling) → detaljist

For faste produkter kommer også en grossistfunksjon inn i distribusjonskanalen. Vi har valgt å kun se på hvitostene Norvegia og Jarlsberg:
produsent → TINE Norske Meierier (mottak og foredling) → grossist → detaljist

3.1.2 Tilskudd og avgifter

For å beregne marginer for enkeltprodukter ser vi på differansen mellom innkjøps- og salgspris i kg./liter innsatsfaktor for hvert ledd. I tillegg har vi valgt å ta hensyn til de kontantstrømmer som går mellom distribusjonskanalen og det offentlige, det vil si det som tilføres (tilskudd) og det som betales ut (avgifter) i løpet av produksjonsprosessen. Her vil det være en diskusjon rundt hvilke tilskudd og avgifter som det er naturlig å ta med i denne beregningen av marginer på enkeltvarer. Se også Strand (1996). Det er valgt å benytte tilskudd som er utformet som landsdekkende og produksjonsavhengige, men det er flere tilskuddsformer som man ikke uten videre kan si er produksjonsavhengige eller –nøytrale og som må vurderes.

Vi tar utgangspunktet i den ferdige varen i butikkhyllen, og ser på de kontantstrømmer som går gjennom verdikjeden i de ulike ledd bakover.

Detaljstleddet

Merverdiavgiften blir trukket fra detaljistprisen i beregningene. I løpet av vår tidsserie har merverdiavgiften endret seg fra å være på 20% frem til den ble satt opp til 22% i 1993, og videre opp til 23% fra 1995 og frem til i dag.

Grossistleddet

Grossistleddet har ingen tilskudd og avgifter.

Meierileddet

TINE Norske Meierier, og nå også de nyere uavhengige meieriene, mottar flere tilskudd, både til eget ledd og en del som de videreformidler til produsentene. Som vi vil diskutere

nærmere for produsentleddet nedenfor, mottar meieriene fra det offentlige både grunntilskudd, distriktstilskudd og driftstilskudd for å videreføre disse til produsentene. Meieriene mottok tidligere merverdiavgiftskompensasjon/forbrukertilskudd på utvalgte meierivarer som et produksjonsavhengige tilskudd til dette leddet. Denne ordningen ble avvirket sommeren 1996. disse tilskuddene var ganske betydelige, og vi vil senere diskutere disse tilskuddene opp mot prisutviklingen på de meierivarene som mottok slike tilskudd.

Meierileddet må betale *næringsmiddelavgift* og *omsetningsavgift* på for melk og meieri-produkter. Næringsmiddelavgiften skal bidra til å finansiere Statens Næringsmiddeltilsyn, mens Omsetningsavgiften skal bidra til å finansiere markedsreguleringen.

Produsentens (rest)ledd

Produsentene mottar grunntilskudd, distriktstilskudd, og driftstilskudd (ordningen begynte 1.1.94, og overtok etter kvantumsavgrenset tilskudd som opphørte samme dato). Disse tilskuddene er fastsatt av Landbruksdepartementet, og bevilges av midler fra jordbruksavtalen. Disse tilskuddene gis i 1998 til TINE Norske Meierier og andre uavhengige meierier, for at disse skal videreføre midlene til produsentene (Omsetningsrådets sekretariat, Årsrapport 1998).

Hensikten med *grunntilskuddet* er at det skal bidra til å nå målene for en inntektsutvikling og produksjonsutvikling for melkeproduksjon som det ikke er mulig alene å få til gjennom markedet, samt bidra til å redusere prisene på melk og foredlede melkeprodukter. Grunntilskuddet gis som en øresats pr. liter. (Omsetningsrådets sekretariat, Årsrapport 1998). Den overføres gjennom meieriene og prisen som produsenten mottar er inklusiv dette tilskuddet. I beregningen av satsen for grunntilskuddet pr. liter melk som blir fastsatt hvert år i jordbruksavtalen og gjelder fra andre halvdel av året og til neste avtale året etter, og vi har benyttet et gjennomsnitt av satsene før og etter 1.7. pr. år.

Frem til 1.6.91 ble det gitt et *distriktsmeieritillegg* som ble overført til distriktsmeieriene. Dette var utformet som en øresats pr. liter. Fra da av ble tilskuddet innlemmet i grunntilskuddet. For marginberegningene frem t.o.m. 1991 vil dette tas med, og justeres for på meierileddet.

Distriktstilskuddet skal jevne ut lønnsomhetsforskjeller i melkeproduksjonen. Dette gjøres ved at det er delt opp i mange soner med ulike øresatser pr. liter. Soneinndelingen skal reflektere ulike produksjonsvilkår rundt om i landet. Sonene går fra A til J, og A som er de områder i landet med best produksjonsforhold har 0 i tilskudd. Formålet med dette tilskuddet er å bidra til en inntekts- og produksjonsutvikling innen melkeproduksjon som ivaretar distriktsprofilen med hensyn til arbeidsplasser og bosetning. (Omsetningsrådets sekretariat, Årsrapport 1998). Dette ble ikke tatt med i Strand (1996) på grunn av tilskuddets distriktsprofil, og at det ikke berører all melk.

I tillegg til distriktstilskuddet mottar også produsentleddet andre mer *produksjonsuavhengige* tilskudd, som arealtilskudd og kulturlandskapstilskudd. Disse vil ikke bli nærmere diskutert her, og vil heller ikke tas med i beregningene.

Disse produksjonsuavhengige tilskuddene og avgiftene vil klart påvirke produsentenes totale inntjening. Men det vil være svært vanskelig å ta hensyn til disse indirekte pengestrømmene i denne marginberegningen som tar utgangspunkt i de direkte produksjonsrelaterte prispåslagene og kontantstrømmene for en enkeltvare. Vi har derfor valgt å kun ta hensyn til de direkte produksjonsrelaterte tilskuddene og avgiftene.

Skal vi ta hensyn til tilskudd og avgifter på produsentleddet?

I ledd der man kan beregne bruttomarginer, vil dette gi en pekepinn på hvor mye leddet har til å dekke sine utgifter og eventuelt til profitt. Det kan derfor argumenteres med at det er interessant å ta med kontantstrømmene til og fra det offentlige, da tilskudd og avgifter justerer denne bruttomarginen/prispåslaget, og påvirker leddets kostnadsdekning og inntjening.

Produsentleddet er et restledd fordi vi ikke har "innkjøpspris" og kan da heller ikke beregne prispåslaget. Dette restleddet kan derfor ikke si noe om produsentenes bruttomargin som

skal dekke deres utgifter og eventuelt profitt. Det kan argumenteres for å ta med grunntilskuddet, fordi dette produksjonsavhengige tilskuddet blir gitt til meieriledet og overført videre til produsent, gjennom at det ligger innbakt i prisen som betales for melken. Det kan derfor se ut som TINE Norske Meierier betaler mer enn det de i virkeligheten gjør. Derfor må bruttomarginen til meierisamvirket justeres for grunntilskuddet. Ved det forrige prosjektet ble det valgt å legge dette til TINE Norske Meieriers margin som en kontanttilførsel og benytte pris til produsent som inkluderer grunntilskuddet. Produsentens restledd inkluderer derfor grunntilskuddet, selv om dette ikke eksplisitt kommer frem på dette leddet. Alternativt kunne man bare ta hensyn til grunntilskuddet på produsentleddet, og splittet opp prisen til produsent i hva som TINE Norske Meierier betaler for melken (det vil si pris til produsent eksklusiv grunntilskuddet) og så lagt til grunntilskuddet på produsentleddet, og i TINE Norske Meieriers bruttomargin benyttet pris til produsent eksklusiv grunntilskuddet. Fordelen med sistnevnte fremgangsmåte er at det vil komme mer eksplisitt frem på produsentleddet hva det mottar i grunntilskudd. Men da TINE Norske Meierier faktisk mottar dette tilskuddet og viderefører det gjennom å bake det inn i prisen til produsent, og denne samlede prisen påvirker prisingen nedstrøms i distribusjonskanalen til grossist og detaljist, har vi valgt å benytte den første av disse alternativene.

3.1.3 Produktutbytteforholdene for meierivarene

I beregningene er det behov for å ha en oversikt over hvordan produksjonsprosessen i foredlingsbedriften foregår. For mange av meierivarene vil flere forskjellige produkter være resultatet av en enkelt produksjonsprosess. Produktutbyttefunksjonene viser hvor mye en bestemt råvaremengde vil gi av de forskjellige produktene i en bestemt produksjonsprosess. Disse funksjonene er hentet fra TINE Norske Meierier, og ble revidert i 1997. I appendikset presenteres tallene for perioden 1993-1996 med 38% kremfløte, og fra tallene fra Produktutbytte, kriterier og kontroll, NML 1985, og ble laget for en kremfløte med 36% fett. Disse produktutbyttetabellene er kommet fram på følgende måte. Det er over tid samlet inn data, i dette tilfellet fra 1962 for ysteprosessene, om produktutbytteforholdene. Ut fra disse dataene er det konstruert produktutbyttesammenhenger, som er basert på såkalte normalforhold. Det er altså bestemte krav til sammensetningen både av innsatsvarene og til det ferdige produktet. I den enkelte produksjon kan sammensetningen for melken og resultatene fra produksjonen variere noe. Produktutbytteforholdene vil senere bli brukt til å fordele råvarekostnader.

I tabellen under presenteres produktutbytte forholdene for noen meierivarer. Det er tatt utgangspunkt i 100 liter med kumelk. For de fleste osteplag benyttes en blanding av helmelk og skummet melk og eventuelt fløte i ystekaret. I denne presentasjonen skal det tas utgangspunkt i råvaren kumelk, og tallene er regnet deretter. Det gjøres oppmerksom på at dette er omregnede tall, og at de faktiske produksjonsforholdene ikke vil se slik ut.

Tabell 3-1 Produktutbyttefunksjonene for meierivarene 1997-1999

	Samprodukt	Samprodukt
100 liter innsatsmelk	91,07 l lettmelk	7,01 l kremfløte 38%
100 liter innsatsmelk	87,49 l skummet melk	10,59 l kremfløte 38%
100 liter innsatsmelk	9,10 kg Norvegia F45	3,61 l kremfløte 38%
100 liter innsatsmelk	9,14 kg Jarlsberg F45	3,46 l kremfløte 38%
100 liter innsatsmelk	109,65 l yoghurt med frukt	
100 liter kremfløte 38%	45,05 kg smør	

Det er beregnet ca 3% svinn i disse produktutbytteforholdene. Svinnet vil variere for de ulike produktene. For smør, som beregnes fra kremfløte, og slik allerede har 3% svinn, er det lagt inn 1% svinn. For øvrig må det nevnes at i produksjonen vil kremfløten etter skumming ofte

inneholde rundt 40-41% fett. Dette vil variere gjennom året og mellom år. Kremfløten blir da tynnet ut til den fettprosenten som det er i det produktet som skal produseres.

Disse produktutbytteforholdene er kun tilnærminger til produksjonen, og viser utbytterne fra 1993-96. De tilsvarende tabellene for kremfløte med 36% fett finnes i vedlegg C.

Tabellene viser at fløte 38% er resultat av både lettmelk-, skummet melk- og Norvegiaproduksjonen. Det finnes flere forskjellige måter å sette opp produktutbyttesammenhengene på. Hadde tabellen vært satt opp på en annen måte, ville fløte og smør vært samprodukter regnet fra melk som råvare. Istedenfor er smør satt opp som et produkt fra fløte 38%. Dette er for å lette mellomregningene, noe som vil utdypes i neste avsnitt om råvarekostnadene.

3.1.3.1 Råvarekostnadene for fløte og smør

Som vist i produktutbyttefunksjonene ovenfor, er fløte samprodukt med lettmelk, skummet melk og hvitost. Fettstoffet som vi for enkelthets skyld har kalt fløte, kan også omarbeides til andre former, for eksempel smør. Det er enkelt å se at råvarebehovet for fløte fra lettmelk- og skummetmelk-produksjonen er svært mye lavere enn for osteproduksjonen. Når vi tar hensyn til at biproduktene ikke har økonomisk verdi, finner vi at:

Tabell 3-2 Totalt råvarebehovet for fløte i forskjellige produksjoner ut fra produktutbytterne i 1997-99

	<i>Lettmelk</i>	<i>Skummet melk</i>	<i>Norvegia F 45</i>	<i>Jarlsberg F 45</i>
Totalt råvarebehov for 1 liter fløte 38%	1,02	1,02	7,87 l	7,94 l

Råvarebehovet varierer betydelig. Vi har derfor regnet et gjennomsnitt av alle de produksjonene som gir fløte, for å finne en felles råvarekostnad til fløte/ finne det veide gjennomsnittlige råvarebehovet for fløte. Dette er gjort gjennom å finne den mengden av de forskjellige varene som TINE Norske Meierier produserte, og så bruke dette til å finne hvor mye fettstoff som kom fra hver produksjon. Til slutt brukes dette til å lage det veide gjennomsnittet av råvarebehovet. Vi har gjort dette for 1986, 1990, 1992, 1993, 1996, 1997, 1998 og 1999. Veide snitt er laget for de mellomliggende årene. For 1998 fant vi et veiet snitt for fettstoff regnet som fløte på 4,01 liter pr liter fløte 38%.

Dette er igjen utgangspunktet for å regne råvarekostnadene til smør. For 1998 blir det 8,91 l melk for 1 liter med smør – dette reflekterer at det trengs litt over 2 liter fløte for å få 1 liter smør i omregningstabellene.

Nå som vi har fastslått hvordan vi skal beregne råvarekostnadene for hvert enkelt samprodukt, skal vi gå videre og beskrive hvordan vi skal beregne bruttomarginen for hver enkelt vare når det finnes mer enn en råvare.

3.1.4 Spesifisering av enkeltvarene

Vi har fulgt H-melk, lettmelk, skummet melk og smør i perioden 1983-1999 (fra 1990 for lettmelk på grunn av begrenset tilgjengelighet på data fra Statistisk Sentralbyrå). Fruktoghurt 175 ml har det heller ikke vært problemer med å følge i den korte tidsperioden som vi har data for. For kremfløte, Norvegia F45 og Jarlsberg F45 har det vært endringer i pakningsstørrelser som har skapt problemer for oss, og som vi har løst på følgende måte:

Fløte

Definisjonen av varen vi har fulgt, er kremfløte med 38% fett (35% fra 1983-1992⁸). Andre varianter av fløte er ikke med i disse beregningene. Vi har, av tekniske årsaker vedrørende konsumprisindeksen for kremfløte, valgt å følge 1/3 liter fløte i hele perioden, selv om TINE solgte både 3 dl og 1/3 liter med kremfløte i perioden 1983-1993. Vi har sammenlignet prisene til detaljist fra TINE Norske Meierier for 1/3l. og 3dl, og disse viser den samme prosentvise prisstigningen. De relative resultatene bør derfor være upåvirket av valg av enhet. De nominelle resultatene vil selvfølgelig være avhengig av valg av enhet.

Norvegia 27% fett, F45

Vi har tatt utgangspunkt i porsjonspaket, Norvegia 27%, F45, standardvekt 500 g som er den kategorien Norvegia som selger mest i dag. Denne er det ikke mulig å følge tilbake helt til 80-tallet, da varesortimentet har endret seg. Vi har derfor vært nødt til å bytte varekategori flere ganger. Før Norvegia 27%, F45, 500 g kom i 1996, har vi benyttet kategorien porsjonspaket, skorpefri < 6 hg. Denne kategorien kom i 1991. Før dette har vi fulgt prisen for 5 kg, og lagt til porsjonspakketillegget på kroner 2 til grossistpris og pris til detalj. Vi følger altså hele tiden ferdig porsjonspaket ost, og legger slik sett arbeidsoppgaven pakking til TINE hele veien.

Jarlsberg 27% fett, F45

Det er valgt å ta utgangspunkt i samme vektgruppe/varekategorier for Jarlsberg som for Norvegia, nemlig Jarlsberg 27% fett, F45, porsjonspaket 500 g. Som allerede nevnt for Norvegia har denne kategorien ikke eksistert i hele tidsperioden, og det har derfor vært nødvendig å tilpasse med andre kategorier for deler av tidsserien. Innføringen av kategorien porsjonspaket 500 g kom i fra 1997. Vi har valgt å benytte kategorien porsjonspaket, skorpefri < 6 hg, og i den første delen av perioden har vi lagt til pakketillegg til 5 kg blokken på samme måte som for Norvegia F45.

3.1.5 Beregningene av marginene

For beregningene av marginene regner man ut differansen mellom innkjøps- og utsalgspris for hvert ledd og korrigerer for eventuelt tilskudd og avgifter.

Marginberegningene for H-melk

Butikkpris inkl. mva.
 - mva
 - innkjøpspris fra TINE Norske Meierier
 = Detaljistens margin

Utbetalingspris til detaljist
 + forbrukertilskudd
 + grunntilskudd
 + distriktsmeieritilskudd (tom 91/92)
 - næringsmiddelavgiften
 - utbetalingspris til produsent
 = TINE Norske Meieriers margin

Utbetalingspris til produsent
 + omsetningsavgift
 = produsentens restledd

For andre typer meieriprodukter (både de faste og flytende) må vi ta hensyn til at produksjonsprosessen gir samprodukter. Vi benytter derfor produktutbyttefunksjonene og

⁸ I praksis var fettinnholdet nærmere 36%, og det er 36% vi har benyttet i beregningene.

fordelingene av råvarekostnadene ved samprodukter for å kunne beregne de produksjonsavhengige råvarekostnadene i produksjonen av hvert enkelt produkt.

Marginberegningene for lettmeik

Butikkpris inkl. mva.

- mva
- innkjøpspris fra TINE Norske Meierier
= Detaljistens margin

Pris til detaljist

+ forbrukertilskudd	
+ grunntilskudd	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik ⁹
+ distriktsmeieritilskudd (tom 91/92)	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik
- næringsmiddelavgiften	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik
- omsetningsavgift	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik
- utbetalingspris til produsent	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik
= TINE Norske Meieriers margin	

Utbetalingspris til produsent

+ omsetningsavgift	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik
= produsentens restledd	* justering for hvor mye innsatsmelk for 1l lettmeik

Tilsvarende oppsett og utregning gjelder også for skummet melk, yoghurt og ost, men da med ulike justeringssatser med hensyn til mengde råvaremelk som kreves for 1l/kg ferdig vare, se vedlegg C. For de faste meierivarene vil det også komme inn et grossistledd mellom TINE Norske Meieriers marginberegninger og detaljistleddets marginer. Grossistens margin er differansen mellom utsalgspris til detaljist og innkjøpsprisen fra TINE Norske Meierier.

I tillegg er det i beregningene trukket fra eventuelt rabatter fra TINE Norske Meierier til neste ledd i produksjonskanalen.

3.1.6 Regneeksempel på marginer alle ledd

Her bruker vi en tenkt vare som utgangspunktet for et regneeksempel. Denne varen vil være et noe forenklet tilfelle. Varen antas å være sammenlignbar for en enhet av varen på alle ledd, slik at 1 liter vare hos produsenten tilsvarer 1 liter vare hos detaljisten. Svinn er da antatt dekket av marginene. Utregningen av marginene og begge de to måtene å beregne andeler på blir presentert i dette eksempelet. Denne hypotetiske varen har en enkel distribusjonskanal med tre ledd; et produsentledd, et bearbeidingsledd som både har mottaket og grossistfunksjonen, og til slutt et detaljistledd. Dette ligner på omsetningsformen for noen av meierivarene. Videre har denne varen kun en avgift og ett tilskudd. Avgiften er merverdiavgiften med en sats på 23%, og tilskuddet er et tilskudd som er rettet mot produsent, men som teknisk sett blir bevilget til bearbeidingsleddet. Mottaket av dette tilskuddet setter bearbeidingsleddet i stand til å utbetale en høyere produsentpris enn det ellers ville ha gjort. Enkelte av tilskuddene som er med i beregningene blir bevilget på denne måten. Først presenteres prisene, avgiften, netto detaljpris og tilskuddet.

⁹ Se tabell over produktfunksjoner i vedlegg C.

Tabell 3-3 Regneeksempel på marginer

<i>Type pris</i>	<i>Beløp</i>
Pris til produsent	5,10 kr
Pris fra bearbeidingsleddet til detaljist	6,35 kr
Utsalgspris fra detaljist inkludert moms	8,61 kr
Merverdiavgiften	1,61 kr
Utsalgspris eksklusive merverdiavgiften	7,00 kr
Tilskudd til produsent, utbetalt til bearbeidingsleddet	2,25 kr

Med denne informasjonen er det nå mulig å beregne marginene og de forskjellige andelene. I tabell 3-4 nedenfor er resultatene vist. I den første kolonnen med tall vises marginene for hvert enkelt ledd. Produsentens margin består i dette tilfellet av produsentprisen, 5,10 kr.

Bearbeidingsleddet beregner sin margin ved å trekke innkjøpspris fra utsalgspris, samt å legge til mottatt tilskudd:

Utsalgspris fra bearbeidingsleddet	6,35 kr
- Pris til produsent	5,10 kr
+ Tilskudd	2,25 kr
= Bearbeidingsleddets margin i kroner	3,50 kr

Detaljstens margin består av detaljpris fratrukket merverdiavgiften og innkjøpsprisen fra bearbeidingsleddet:

Utsalgspris inkl. moms fra detaljist	8,61 kr
- Merverdiavgiften	1,61 kr
- Innkjøpspris fra bearbeidingsleddet	6,35 kr
= Detaljistens margin i kroner	0,65 kr

Under dette er summen av marginene funnet:

Produsentens margin i kroner	5,10 kr
+ Bearbeidingsleddets margin i kroner	3,50 kr
+ Detaljistens margin i kroner	0,65 kr
= Sum marginer i kroner	9,25 kr

Summen av marginene skal benyttes i beregningene av andeler senere. Legg merke til at summen av marginene er det samme som detaljprisen inklusive merverdiavgift, 8,61 kr, fratrukket merverdiavgiften 1,61 kr til summen 7 kr, og så er tilskuddet på 2,2k kr lagt til og vi får summen av marginene 9,25 kr. Summen av marginene er altså det samme som detaljprisen fratrukket alle avgifter og tillagt alle tilskudd.

Så er summen av tilskudd og avgifter sett fra Statens synspunkt funnet, dette er avgifter fratrukket tilskudd.

Merverdiavgift	1,61 kr
- Tilskuddet til produsent	<u>2,25 kr</u>
= Sum avgifter og tilskudd i distribusjonskanalen	<u>-0,64 kr</u>

Denne summen viser om denne varen samlet sett er avgiftsbetaler eller tilskuddsmottaker for de avgifter og tilskudd som er med i beregningene. Summen er negativ med 64 øre, og dette viser at varen er samlet sett for hele distribusjonskanalen en tilskuddsmottaker med 64 øre.

Den andre kolonnen med tall i tabell 3-4 viser andelene i prosent beregnet i forhold til summen av marginene i kroner. Disse andelene må summere seg til 100. Disse andelene viser fordelingen av kronestrømmen i distribusjonskanalen.

Produsentens andel av sum margin i kr:	5,10 kr i prosent av 9,25 kr = 55 %
Bearbeidingsleddets andel av sum margin i kr:	3,50 kr i prosent av 9,25 kr = 38 %
Detaljstleddets andel av sum margin i kr:	0,65 kr i prosent av 9,25 kr = <u>7 %</u>
Totalt	<u>=100 %</u>

Den tredje kolonnen med tall i tabell 3-4 viser andelene i prosent beregnet i forhold til detaljprisen inkludert merverdiavgift.

Produsentens andel av detaljstpris inkl. moms:	5,10 kr i prosent av 8,61 kr = 59%
Bearbeidingsleddets andel av detaljstpris inkl. moms:	3,50 kr i prosent av 8,61 kr = 41%
Detaljstleddets andel av detaljstpris inkl. moms:	0,65 kr i prosent av 8,61 kr = <u>8%</u>
Totalt	<u>=108%</u>

Legg merke til at summen av disse andelene til 108%. Dette følger av det som ble diskutert ovenfor, hvor kronestrømmen i distribusjonskanalen er samlet sett større enn, lik, eller mindre en detaljprisen alt etter som varen er tilskuddsmottaker, nøytral eller avgiftsbetaler samlet. Andelen summen av avgift og tilskudd har er minus 8% (avrundet oppover), slik at den totale summen av disse andelene også er 100.

Tabell 3-4 Eksempel på marginer, andeler i forhold til summen av marginene og andeler i forhold til detaljprisen inkl moms.

Ledd i distribusjonskanalen	Margin i kroner	Andel i forhold til summen av marginene	Andel i forhold til detaljstpris inkl mva
Produsent	5,10 kr	55%	59%
Bearbeiding	3,50 kr	38%	41%
Detaljst	0,65 kr	7%	8%
Sum	9,25 kr	100%	108%
Sum avgifter /tilskudd	- 0,64 kr		-8%
Detaljstpris inkl mva	8,61 kr		

Tilskuddene for landbruket har gått mer over fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige former i løpet av den perioden som beregningene dekker. Dette vil ikke være synlig i beregningene av andelene i forhold til summen av marginene. Dette kommer derimot klart fram i beregningen av andelen i forhold til detaljprisen inklusive merverdiavgift. Vi presenterer derfor begge beregningsformene i tabellformat.

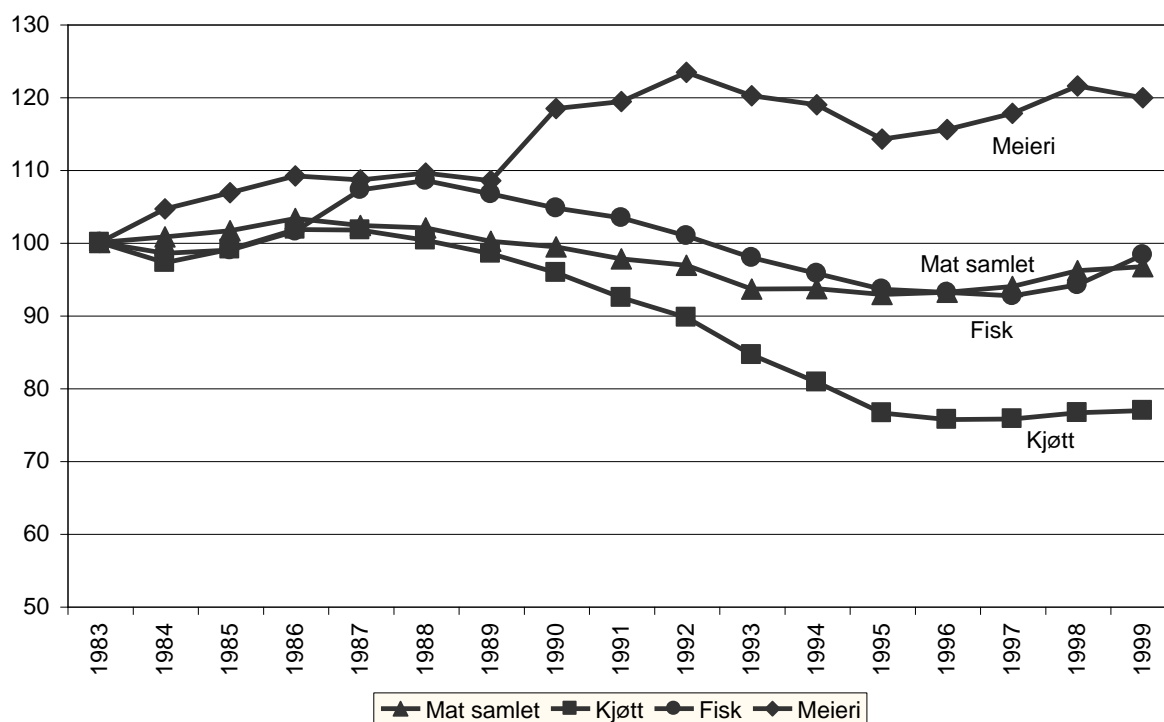
4 Resultater for meierivarene

Før vi presenterer våre resultater, vil vi minne om at vi ser på de relative andelene i forhold til summen av marginene. Andelene må summere seg til 100%. Hvis marginen til et ledd faller mens de andre er konstante, så vil andelen til det leddet falle. Da må andelene til de andre leddene stige, selv om deres egne marginer ikke har økt. Vi må altså følge med i utviklingen både av marginene og av andelene. Det er ikke gitt at endringer i andelene er et problem – det er ingenting som sier om den fordelingen som andelene har når vi begynner beregningene er noe mer eller mindre riktig enn noen annen.

4.1.1 Prisutviklingen

Vi ser at meierivarene har hatt en noe annen prisutvikling over tid enn andre matvarer.

Figur 4-1 Realkonsumprisindeksen for utvalgte matvaregrupper. 1983=100

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok, Konsumprisindeksen. Tallene er omregnet til 1983 = 100, og meieritallene er basert på prisene for meierivarene i undersøkelsen.

Meierivarene har en klar realprisøkning i løpet av perioden som helhet, selv om det var en realprisnedgang på midten av 90-tallet. Realprisutviklingen for mat samlet hadde en lang periode med realpris nedgang fra slutten av 80-tallet fram til midten av 90-tallet, og mot slutten av 90-tallet steg realprisene noe igjen. I sum så har ikke realprisene for mat samlet endret seg nevneverdig over perioden. Meierivarene skiller seg klart fra kjøtt, hvor det har vært en betydelig realprisnedgang i løpet av perioden. Vi har tatt med fisk for sammenligningsens skyld, og ser at fisk etter en periode med realprisøkning på midten av 80-tallet, etter hvert følger mat samlet i en realprisnedgang på 90-tallet. Vi vil komme nærmere tilbake til utviklingen i prisene i forhold til avgifter og tilskudd i diskusjonen av resultatene.

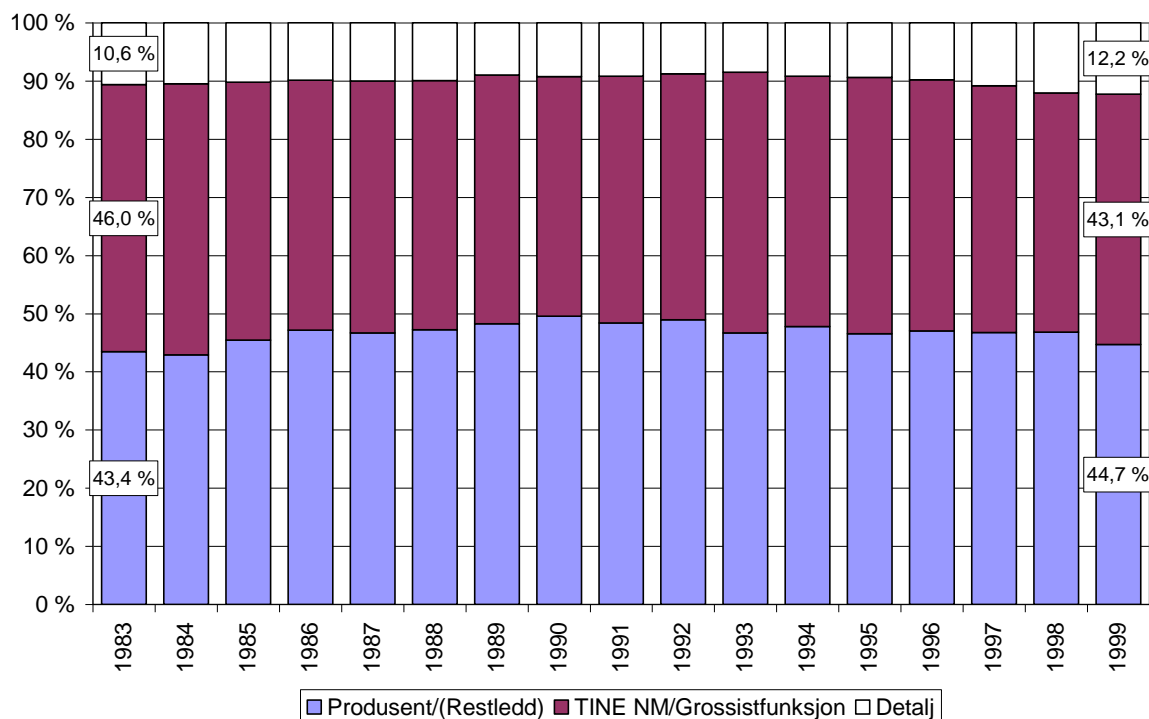
4.2 Hovedresultater for de flytende meierivarene

Her presenterer vi to serier, den første dekker hele tidsperioden fra 1983-1999, og inkluderer H-melk, lettmelk, skummet melk og kremfløte. Lettmelk ble innført i 1984, men vi har ikke detaljpriser lenger tilbake enn til og med 1990¹⁰. I den andre serien fra 1993-1999, inkluderer vi fruktyoghurt. Den lengste serien har med varer av relativt lav bearbeidingsgrad, hvor melk er hovedråvaren. Fruktyoghurt er et eksempel på en vare hvor også andre råvarer er viktig. Siden vi kun ser på råvaren melk, vil vår beregningsmetode føre til at TINE Norske Meierier får en ganske høy bruttomargin for fruktyoghurt. Denne bruttomarginen skal dekke alle de andre råvarene enn melk, alle produksjonskostnader, distribusjon og så videre.

Det første som slår en ved disse resultatene er hvordan andelen varierer litt opp og ned fra år til år. Hovedtrenden er allikevel klar nok – produsentens andel har så vidt steget med et drøyt prosentpoeng fra 1983-1999, mens andelen til TINE Norske Meierier har falt med nesten 3 prosentpoeng. Vi ser videre at andelen til detaljhandelen har steget med rundt 1,5 prosentpoeng.

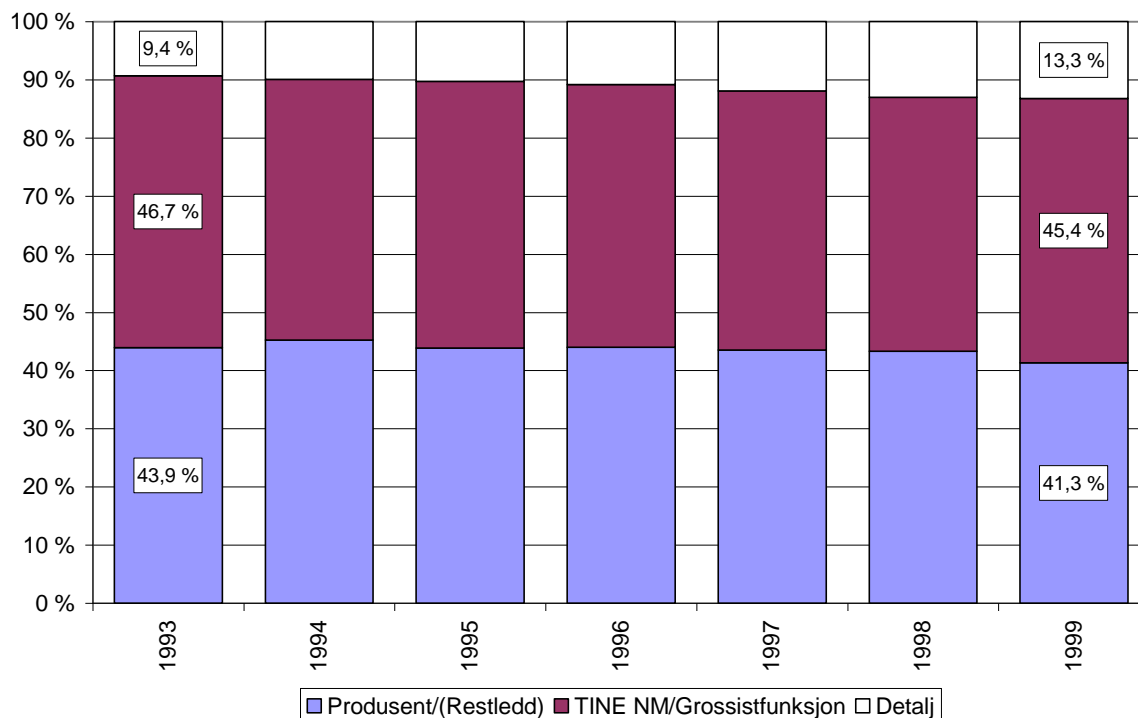
Hvis vi ser på utviklingen i løpet av perioden, ser vi at på 80-tallet så stiger produsentens andel mens TINE Norske Meieriers andel faller, og detaljhandelens andel fluktuierer. På 90-tallet faller produsentens andel mens TINE Norske Meieriers andel stiger, og fra 1997 stiger detaljhandelens andel brått igjen. Produsentens andel har med andre ord steget noe, hvis vi sammenligner begynnelsen og slutten på vår tidsserie, men som vi allerede har vært inne på er ikke dette trenden for hele perioden. Andelen økte frem til begynnelsen av 90-tallet, mens utviklingen i siste halvdel av 90-tallet har vært at produsentens andel faller.

Figur 4-2 Andeler i forhold til summen av marginene for melk og kremfløte samlet 1983-1999

¹⁰ Vi har vektet melk samlet med omsetningen av all melk, inklusive lettmelk, i hele perioden. Siden lettmelk har bruttomarginer for alle ledd som ligger mellom H-melk og skummet melk, viser kontrollberegninger at resultatene før 1990 ligger relativt nærme den faktiske fordelingen.

Figur 4-3 Andeler i forhold til summen av marginene for flytende meierivarer inkl yoghurt 1993-1999

Legg merke til at yoghurt trekker andelene til TINE Norske Meierier og detaljhandelen opp, mens leddet til produsenten blir mindre. Mange av de varene som vi ikke har med i denne undersøkelsen på grunn av begrensninger i datamaterialet, er varer med en noe høyere andel av andre råvarer enn melk, og som har en annen prisstruktur. Det er derfor grunn til å tro at et fullstendig datagrunnlag ville vise noe annerledes resultater enn det vi får her. Vi har allikevel med en ganske stor andel av totalsalget til TINE Norske Meierier med de varene vi har.

Samtidig med disse endringene, skjer det også en endring i tilskuddssystemet, med en overgang fra produksjonsavhengige tilskudd til mer produksjonsuavhengige tilskudd. Den følgende tabellen viser hvor stor andel bruttomarginene til leddene i distribusjonskanalen har av detaljprisen inklusive merverdiavgift. Så tar vi de produksjonsavhengige tilskuddene og trekker fra avgiftene. Denne summen vil være positiv når den aktuelle varen får mer tilskudd enn den betaler i avgifter, og negativ når den aktuelle varen betaler mer avgifter enn den får i tilskudd. Hvis vi trekker den kolonnen lengst til høyre fra den nest siste, så får vi 100%.

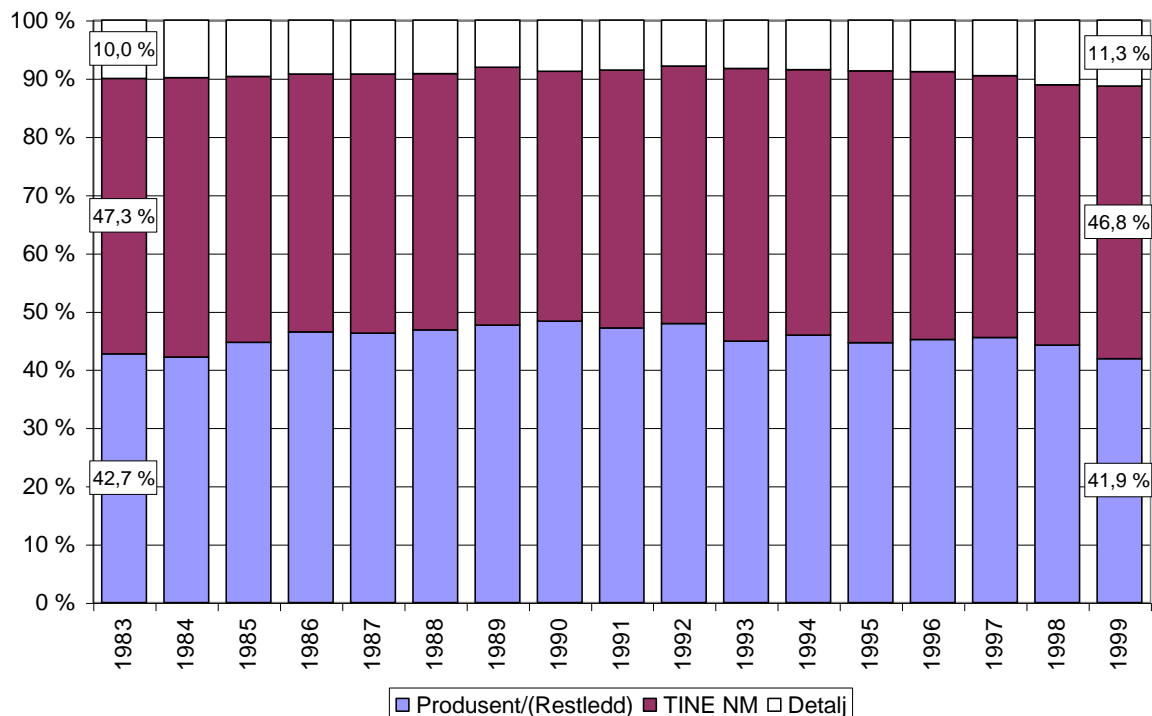
Tabell 4-1 Andelene i forhold til detaljpris inkl merverdiavgift for flytende meierivarer 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj	Sum	Andel Tilskudd- Avgifter
1983	56,9 %	60,2 %	13,9 %	130,9 %	30,9 %
1984	52,6 %	57,0 %	12,9 %	122,5 %	22,5 %
1985	54,3 %	52,9 %	12,2 %	119,3 %	19,3 %
1986	56,3 %	51,3 %	11,7 %	119,3 %	19,3 %
1987	54,4 %	50,4 %	11,6 %	116,4 %	16,4 %
1988	51,9 %	47,1 %	10,9 %	109,9 %	9,9 %
1989	53,6 %	47,6 %	10,0 %	111,2 %	11,2 %
1990	49,7 %	41,3 %	9,3 %	100,2 %	0,2 %
1991	49,6 %	43,5 %	9,4 %	102,4 %	2,4 %
1992	48,0 %	41,4 %	8,6 %	98,0 %	-2,0 %
1993	43,6 %	41,8 %	8,0 %	93,4 %	-6,6 %
1994	42,7 %	38,5 %	8,2 %	89,4 %	-10,6 %
1995	41,4 %	39,2 %	8,3 %	88,9 %	-11,1 %
1996	40,4 %	37,1 %	8,4 %	85,9 %	-14,1 %
1997	38,7 %	35,1 %	9,0 %	82,8 %	-17,2 %
1998	38,4 %	33,7 %	9,9 %	82,1 %	-17,9 %
1999	36,5 %	35,1 %	10,0 %	81,6 %	-18,4 %

I 1983 ser vi at melk mottok mer tilskudd enn de betalte i avgifter, faktisk så var den summen av marginene som aktørene fordelte mellom seg 31% høyere enn detaljprisen inklusive merverdiavgift. I 1999 fikk aktørene bare 81,6% av det forbrukeren betalte for varen til fordeling. Til sammenligning så utgjør merverdiavgiften 18,7% av detaljprisen til forbruker, det vil si at det er 81,3% igjen til aktørene i kjeden. Den lille differansen her består i dag av grunntilskuddet. I løpet av 1996 blir merverdiavgiftskompensasjonen for utvalgte landbruksvarer avvirket, og vi ser at det er en betydelig nedgang mellom 1995 og 1997. Hoveddelen av nedgangen i produsentens andel i forhold til detaljprisen inklusive merverdiavgift kommer fra endringene i tilskuddsformene. Vi kommer nærmere inn på forholdet mellom tilskudd, avgifter og prismarginene i neste kapittel.

Her vises resultatene for H-melk som et eksempel fra de flytende produktene. I begynnelsen av perioden er jo H-melk den største av melketyperne, men fra slutten av 80-tallet selger lettmelk mer enn H-melk. H-melk, lettmelk og skummet melk viser den samme utviklingen i andelene over tid. Generelt sett ligger tallverdiene for marginene og andelene for lettmelk mellom de for H-melk og skummet melk. Detaljprisen er høyest for H-melk, så lettmelk og så skummet melk.

Figur 4-4 Andelen i forhold til summen av marginene for H-melk 1983-1999

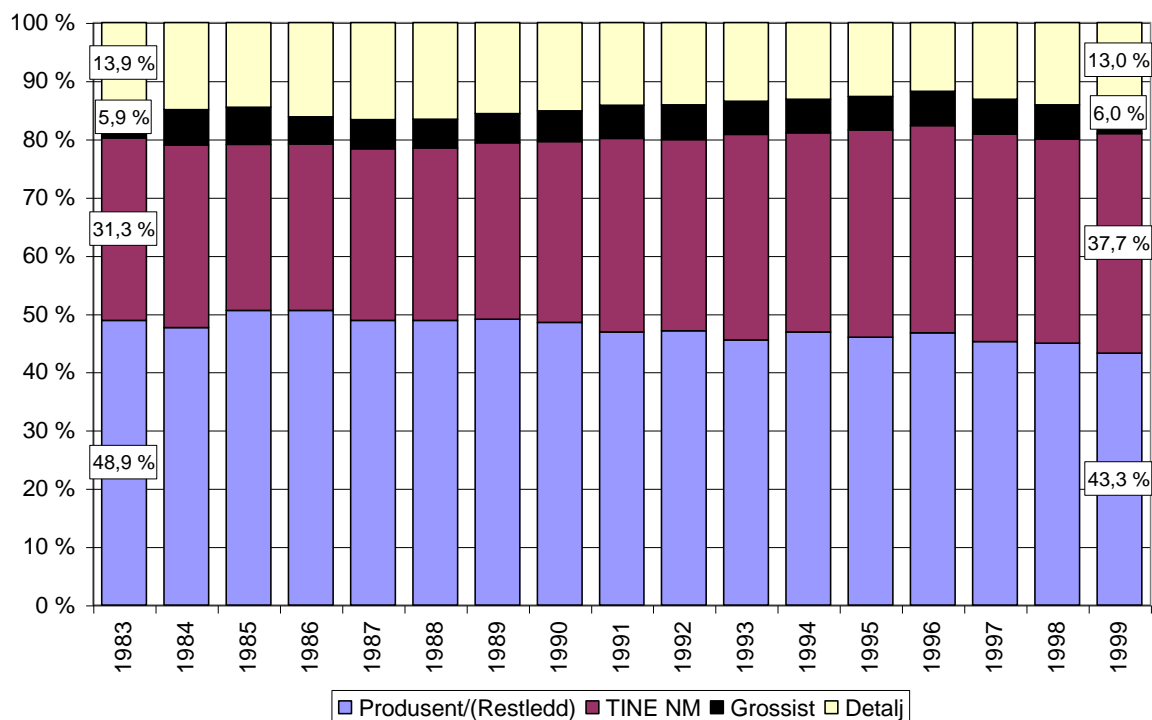

Siden melketypene viser den samme utviklingen, og siden melk er den dominerende varen innenfor de flytende produktene, ser vi den samme utviklingen her som vi så for de flytende produktene samlet. Melkeproduktene har en lavere andel til TINE Norske Meierier og detalj og en større andel for produsenten/restleddet.

4.3 Hovedresultater for de faste produktene

De faste produktene som er med i undersøkelsen er Norvegia F45, Jarlsberg F45, begge skorpefri og porsjonspakket, og ½ kilo med foliopakket smør. De samlede resultatene avviker som ventet fra de flytende. I tillegg har vi fått en nytt ledd, grossistleddet.

Figur 4-5 Andelene i forhold til summen av marginene for de faste produktene 1983-1999

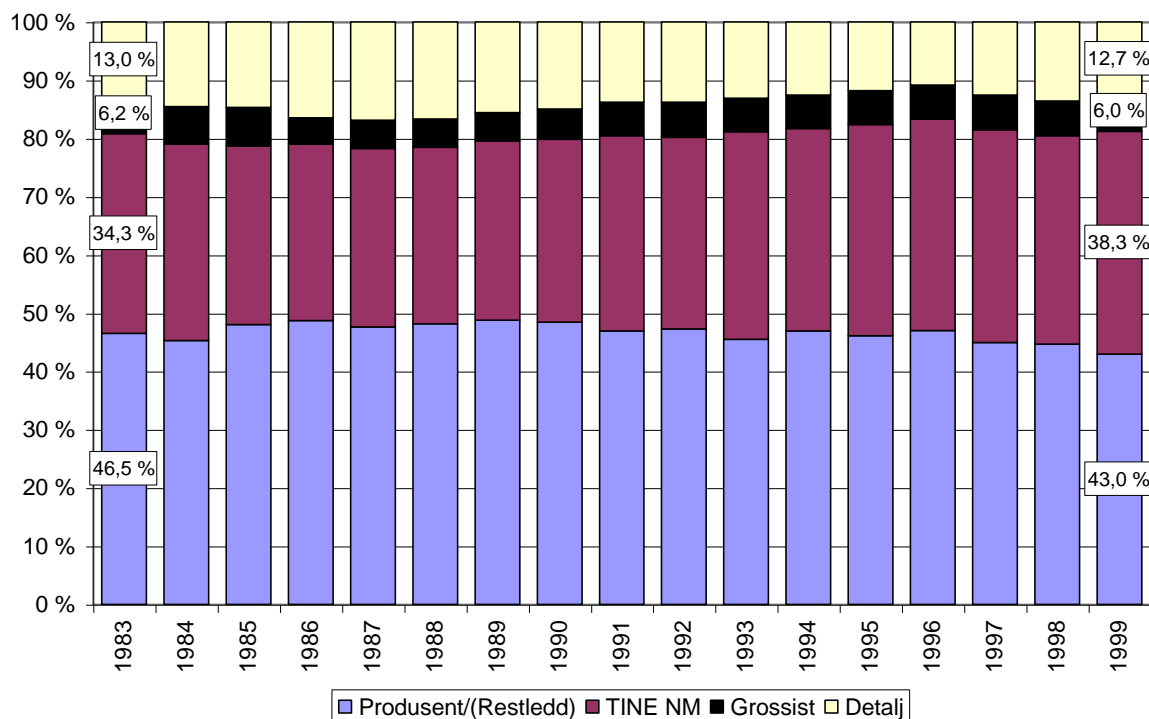
Vi ser med en gang at resultatene skiller seg ut fra resultatene for de flytende produktene. Produsentens andel har falt med rundt 3,5 prosentpoeng fra 1983-1999, mens TINEs andel har steget med 6,5 prosentpoeng. Grossistandelen ligger fast, og detaljandelen faller med et knapt prosentpoeng over tidsperioden. Disse resultatene er motsatt resultatene for de flytende varene.

Detaljleddets andel har vist en noe varierende utvikling over perioden, vi ser at den først øker noe, for så å falle tidlig på 90-tallet, med en betydelig økning fra 1997 og utover. Grossistleddets andel har vist en noe mer stabil utvikling over tid, med unntak av et par år på slutten av 80-tallet, har den ligget rett rundt 6% i hele perioden. Vi ser videre at TINE Norske Meierier har en nedgang i sin andel på slutten av 80-tallet, men denne øker så igjen utover 90-tallet, og slutter på et nivå som er høyere enn i 1983. Produsentleddet/Restleddet har en økning på slutten av 80-tallet, og viser en nedgang mot slutten av perioden, og ender lavere enn i 1983. Siden grossistandelen endrer seg så lite, og for å lette sammenligningen mellom de flytende og de faste produktene, vil vi herfra omtale TINE Norske Meierier og distribusjonen av de faste produktene som en andel.

Det skjer flere ting i løpet av denne perioden – som tidligere nevnt, ser vi at nedgangen i detaljleddets andel faller sammen med veksten i lavpriskjedenes andel av markedet på slutten av 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet. Økningen de siste par årene faller sammen med introduksjonen av andre merker og private merker med hvitost. Ofte vil en introduksjon av egne merker i en kategori kunne føre til at merkevaren blir noe dyrere ved at detaljisten

lettere kan utnytte betalingsvilligheten til de lite prisbevisste. Tall fra Norge viser da også at de fleste private merker er noe billigere enn industriens merker. I oppfølgingsprosjektet arbeider SNF med spørsmålet om hva som skjer når et privat merke introduseres i markedet. TINE er et av Norges mest kjente merker, og Norvegia er en av deres mest kjente varer. Det er ikke umulig at TINE kan bli offer for en slik egne merker effekt, hvor detaljkjedene bruker merkevaren i en prisdifferensieringsstrategi. I alle tilfelle har prisen på Norvegia F45 økt med 12,14% fra 1996 til 1999, mens konsumprisindeksen for den samme perioden har økt med 7,35%¹¹. Denne realprisøkningen for Norvegia F45 så vi også i figuren over prisutviklingen for meierivarene over tid i Figur 4-1 i avsnitt 4.1.1. Vi ser i figuren under hvordan resultatene for Norvegia er enda klarere på de trendene, med en sterkere nedgang i detaljleddets andel tidlig på 90-tallet, og en sterkere økning i andelen til TINE Norske Meierier som de faste samlet viser. Legg merke til den betydelige økningen i detaljandelen fra 1997 til 1999, sammenfallende med realprisøkningen.

Figur 4-6 Andelene i forhold til summen av marginene for Norvegia F45 1983-1999

Vi ser videre på utviklingen i tilskudd og avgifter. I tabellen viser vi tilskudd og avgifter for Norvegia F45. Den tidligere merverdiavgiftskompensasjonen hadde stor betydning for mengden med tilskudd og avgifter. I kolonnen med tilskudd fratrukket avgifter, ser vi at selv når dette gir en positiv sum, det vil si når tilskuddene er større enn avgiftene, så er dette en langt lavere andel enn det vi så for melk. Her blir avgiftene større enn tilskuddene i 1988, mens det drøyer helt til 1992 for melken før det samme skjer. Årsaken til dette er at selv om satsene på merverdiavgiftskompensasjonen for ost ofte er høyere enn kronesatsen på melk, så er denne summen lav i forhold til den høye utsalgsprisen på ost. På slutten av perioden har også Norvegia F45 gått mot at det er svært lite produksjonsavhengige tilskudd igjen relativt til avgiftene.

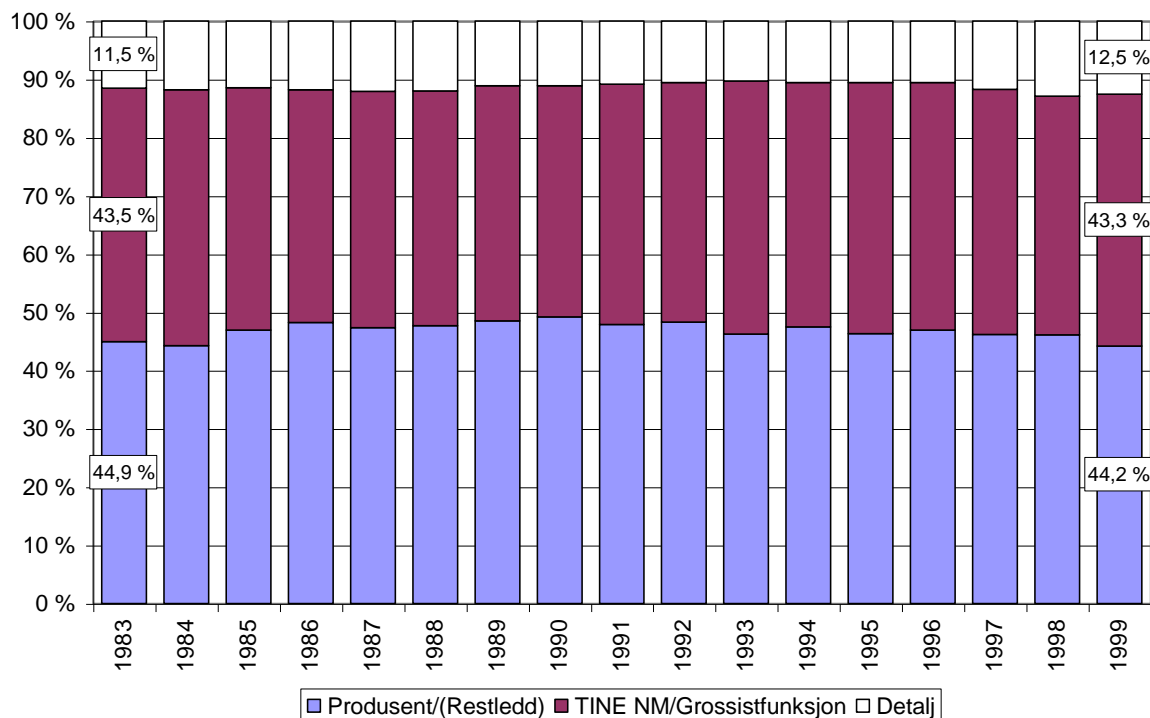
¹¹ Prisen på Norvegia F45 var 68,67 kr i 1996, og 77,01 kr i 1999, mens KPI med 1998 = 100, var 95,3 i 1996, og 102,3 i 1999. Prisrekken for Norvegia F45 finnes i vedlegg A.

Tabell 4-2 Andelene i forhold til detaljpris inkl. merverdiavgift for Norvegia F45 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Grossist	Detalj	Sum	Tilskudd- Avgifter
1983	50,1 %	36,9 %	6,7 %	13,9 %	107,6 %	7,6 %
1984	46,7 %	34,8 %	6,6 %	15,0 %	103,1 %	3,1 %
1985	49,0 %	31,2 %	6,8 %	14,9 %	101,9 %	1,9 %
1986	50,3 %	31,3 %	4,7 %	17,0 %	103,3 %	3,3 %
1987	47,9 %	30,8 %	4,9 %	17,0 %	100,5 %	0,5 %
1988	47,8 %	30,1 %	4,8 %	16,5 %	99,2 %	-0,8 %
1989	49,2 %	31,0 %	4,9 %	15,6 %	100,8 %	0,8 %
1990	45,5 %	29,4 %	4,9 %	14,0 %	93,8 %	-6,2 %
1991	42,7 %	30,6 %	5,2 %	12,5 %	91,0 %	-9,0 %
1992	41,1 %	28,6 %	5,3 %	12,0 %	87,0 %	-13,0 %
1993	41,0 %	32,1 %	5,2 %	11,8 %	90,1 %	-9,9 %
1994	42,0 %	31,1 %	5,2 %	11,2 %	89,5 %	-10,5 %
1995	41,1 %	32,3 %	5,2 %	10,5 %	89,1 %	-10,9 %
1996	40,4 %	31,2 %	5,0 %	9,3 %	85,9 %	-14,1 %
1997	37,2 %	30,3 %	4,9 %	10,4 %	82,8 %	-17,2 %
1998	36,7 %	29,3 %	4,9 %	11,1 %	82,0 %	-18,0 %
1999	35,0 %	31,2 %	4,9 %	10,4 %	81,6 %	-18,4 %

4.4 Hovedresultater for meierivarene

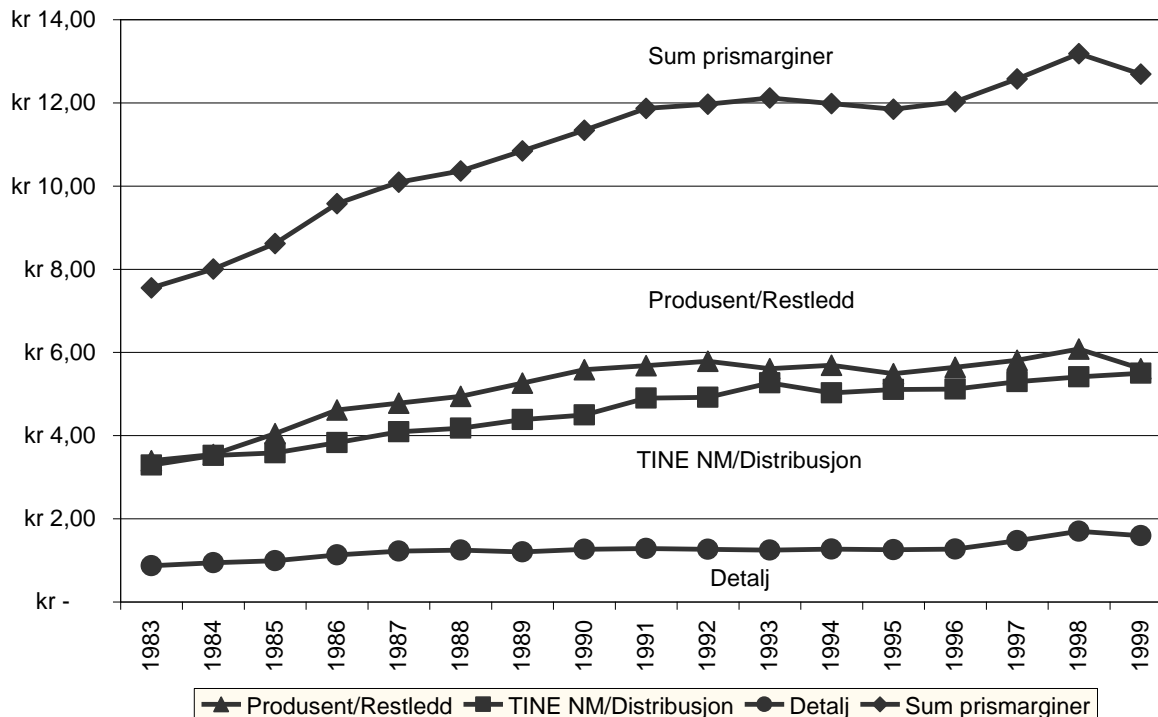
Figur 4-7 Andeler i forhold til summen av marginene for meierivarer samlet 1983-1999

For perioden som helhet ser vi at er svært små endringer i andelene fra 1983 til 1999. Hvis vi ser på utviklingen i løpet av perioden, ser vi at produsentens andel hadde en økning i andelen fram mot begynnelsen av 90-tallet, og hvor det de senere årene har vært en nedgang igjen. For TINE Norske Meierier ser vi at utviklingen har vært noe ujevn, med først en betydelig nedgang på 80-tallet, fulgt av en ujevn økning på 90-tallet. For å kunne ha de faste og de flytende varene sammen, så er grossistleddet for de faste produktene slått sammen med TINE Norske Meierier sin andel i denne figuren. Utviklingen til detaljleddets margin er interessant. Fra 1983 og til midten av 90-tallet var det en nedgang i detaljleddets andel – men fra 1997 har detaljhandelens andel økt igjen. Vi ser at resultatene for 1999 skiller seg ut fra resultatene i 1997-1998. Tallene for 1999 er foreløpige, og vi må se utviklingen an framover for å kunne si om den trenden vil holde seg eller ikke. Siden 1999 resultatene skiller seg ut, ser vi at 1983 og 1999 resultatene ligger ganske nærmere hverandre.

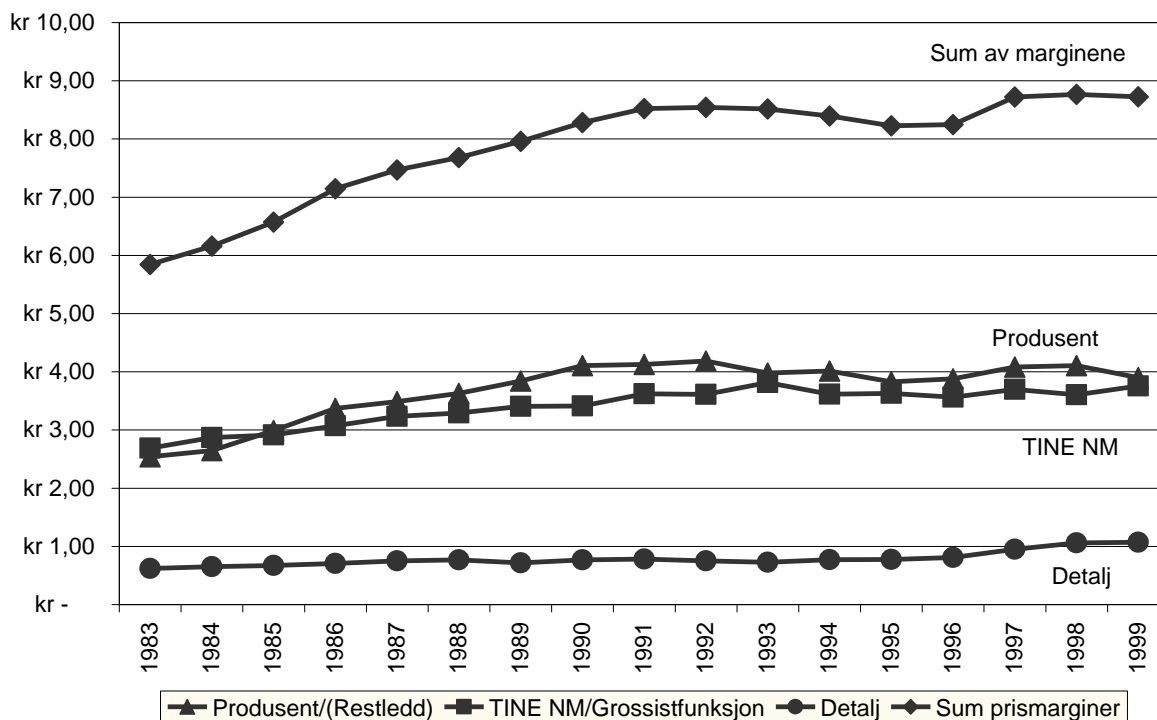
Vi så at resultatene for de flytende og de faste produktene var faktisk motsatt av hverandre, og at i de veide samlede resultatene så oppveier disse endringene hverandre, så i sum er det liten endring i andelene. Vi vil nå se litt nærmere på utviklingen i de nominelle marginene.

Figur 4-8 Nominelle marginer for meierivarer samlet 1983-1999

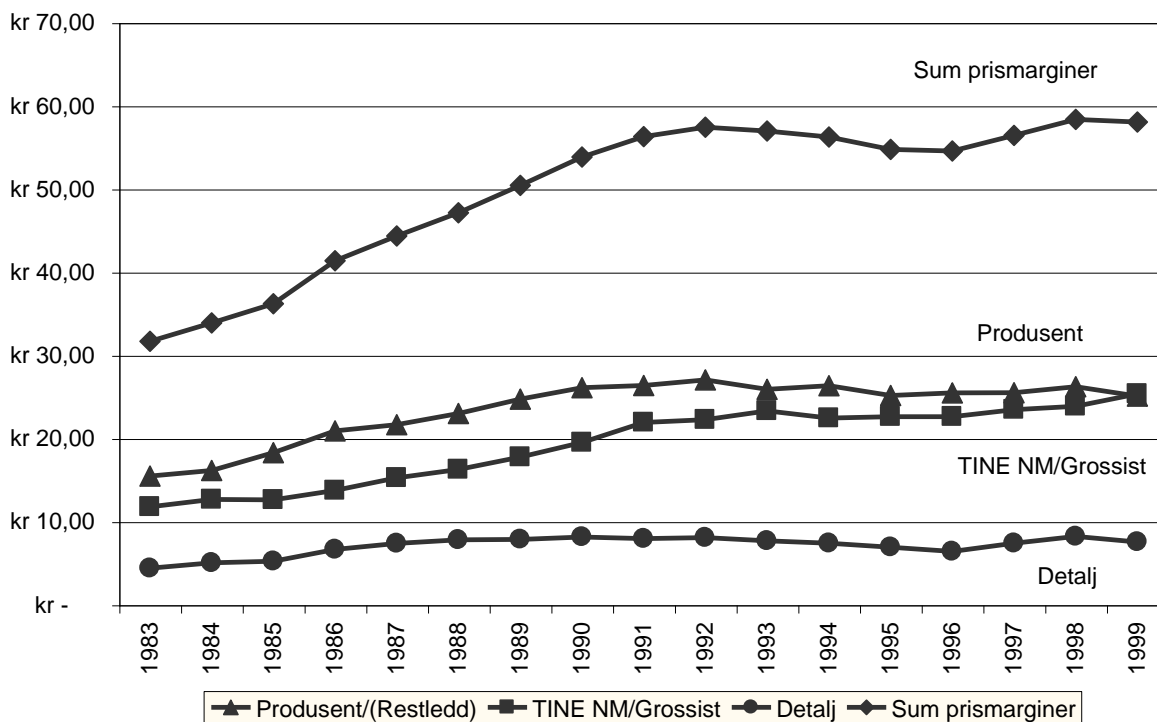

Vi ser at de nominelle prismarginene for hvert ledd endrer seg ikke dramatisk fra år til år, det er stort sett en relativt jevn stigning. Vi ser også at summen av prismarginene stort sett stiger, og som ventet stiger det raskere på begynnelsen av 80-tallet, en periode med større prisstigning enn dagens. Etter en lengre periode med små endringer på begynnelsen av 90-tallet, så kommer en raskere stigning på slutten av 90-tallet. Vi ser at summen av marginene faller brått i 1999. Hvis vi ser på prismarginene for de flytende og faste, så ser vi at de synker langt mindre enn det summen av marginene gjør. Dette skjer fordi sammensetningen av totalsalget endres – TINEs salg av hvitost faller, og siden prismarginene er høyere for ost enn for melk, så faller altså summen av marginene. I 1999 hadde TINEs markedsandel for ost falt til 83% ifølge TINEs egen årsmelding. Siden våre beregninger ikke inkluderer andre produsenter enn TINE, så vil denne forskyvningen i markedsandeler vises som en nedgang i summen av marginene. Det er hovedsakelig Synnøve Finden som har tatt større markedsandeler. I framtiden må Synnøve Finden og andre konkurrenter tas med i slike studier. Uavhengig av konkurranse så kan sammensetningen av salget endres. Vi gjør oppmerksom på at ved redusert salg av konsummelk vil ost relativt sett bety mer. Uten studier av enkeltvarer kan vi ikke si om slike endringer skyldes endringer i sammensetningen av salget eller endringer i prismarginene. Vi ser raskt på utviklingen i de nominelle marginene for faste og flytende produkter, og ser at de viser ikke denne nedgangen i 1999 som de samlede resultatene viser – nedgangen skyldes altså endringen i sammensetningen av salget fra TINE Norske Meierier.

Figur 4-9 Nominelle marginer for flytende meierivarer 1983-1999

Figur 4-10 Nominelle marginer for faste varer 1983-1999

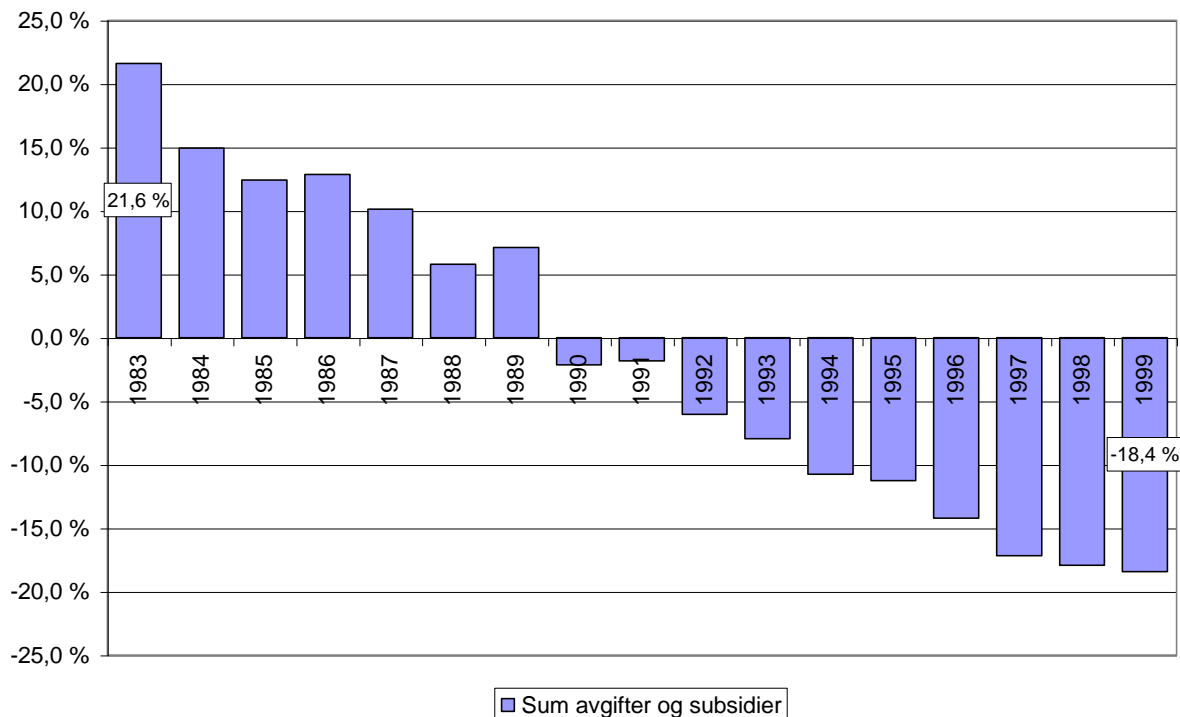
Når vi ser på utviklingen i de nominelle marginene, ser vi at fram til 1998 økte de noe. Vi ser også at TINE Norske Meieriers andel økte på 1990-tallet, slik at vi endte opp med den samme andelen som vi startet med på begynnelsen av serien. Dette skjer jo i en periode hvor TINE Norske Meierier har arbeidet for å rasjonalisere virksomheten, med blant annet nedleggelse av flere anlegg. Vi skal ikke komme inn på en lengre diskusjon av hva som kan stå bak disse tallene, men vi nevner at i en vurdering av en økning i TINE Norske Meieriers bruttopåslag mellom 1993 og 1997, vurderer ECON (1998) det slik at dette også kan skyldes at det tidligere har vært for dårlig avkastning, og at TINE nå kommer opp på et mer normalt nivå. Dette ville i så tilfelle være et godt eksempel på vår tidligere advarsel mot å tro at utgangspunktet for tidsserien viser en fordeling som må være "feil" eller "riktig".

Et av de klareste resultatene fra 1996 rapporten viste at detaljhandelens andel hadde helt klart falt fram til begynnelsen av 90-tallet, også for kjøttvarene som var en del av det prosjektet. Siden dataperioden sammenfalt med utviklingen av lavpriskjedene, ble dette sett på som en indikasjon på at framgangen til lavpriskjedene hadde ført til en reduksjon i detaljhandelens bruttomargin. Siden en av de andre resultatene av innføringen av lavpriskjedene var innkjøpssamarbeidene som presset fram lavere innkjøpspriser fra industrien, var det ikke opplagt at detaljhandelens bruttomargin hadde gått ned selv om dagligvareprisene hadde sunket, Jacobsen og Dulsrud (1994). Våre resultater nå viser da også at de nominelle marginene for detaljhandelen har ikke falt over perioden, og at detaljhandelens andel for meierivarene samlet er stabil.

5 Tilskudd og priser

En annen viktig faktor som påvirker endringen i bruttomarginene og andelene er utviklingen i tilskudd og avgifter. Vi skal se litt nærmere på hvordan sammensetningen av tilskudd og avgifter har endret seg i løpet av perioden.

Figur 5-1 Summen av tilskudd fratrukket avgifter som andel av pris til forbruker

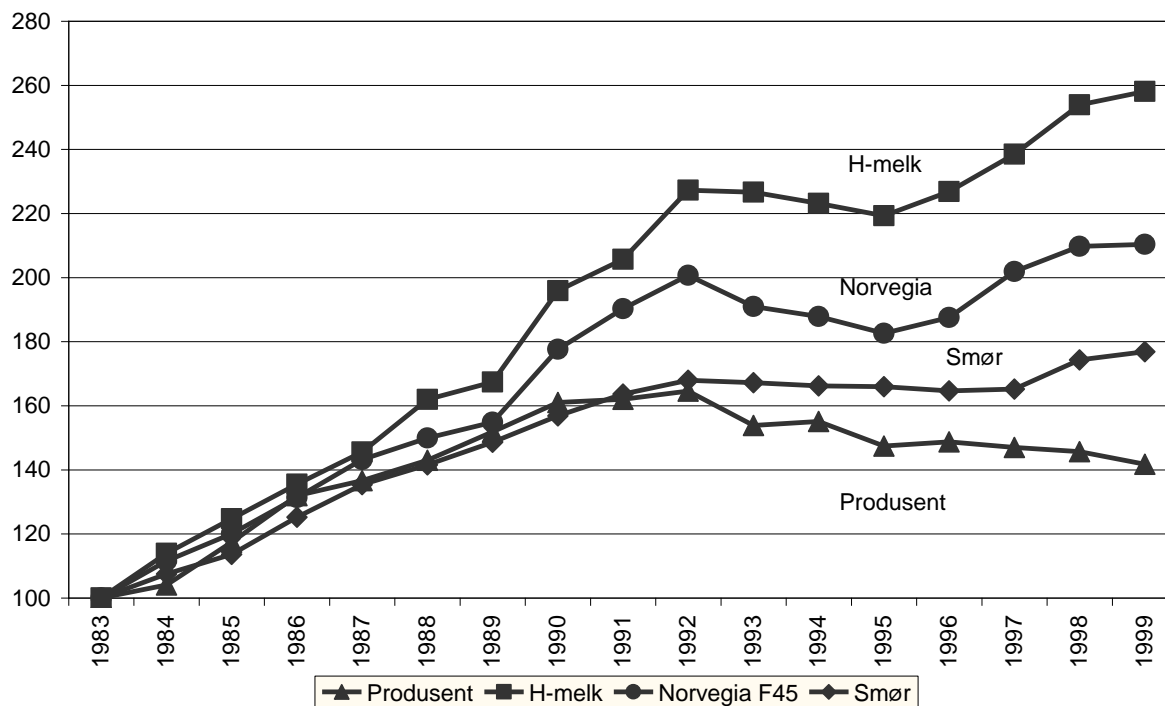
Summen av tilskuddene fratrukket avgiftene i forhold til detaljpris inklusive merverdiavgift, er positiv når meierivarene samlet sett får mer tilskudd enn det som blir betalt i avgifter, og negativ når meierivarene samlet sett betaler mer i avgifter enn de får i tilskudd. Som vi ser, så var den summen som leddene i distribusjonskanalen fordelte mellom seg i 1983, 21,6% høyere enn detaljprisen inklusive merverdiavgift. De mottok kort og godt langt mer tilskudd enn de betalte i avgifter. Dette synker over tid, og fra 1990 bidro meierivarene med mer i avgifter enn de fikk i produksjonsavhengige tilskudd. Fram mot 1999 økte avgiftsandelen slik at summen blir -18,4%. Til sammenligning utgjorde merverdiavgiften 18,7% av prisen i 1999¹². Omleggingen av tilskuddene fra produksjonsavhengige tilskudd, til såkalte produksjonsuavhengige tilskudd, vises her. I begynnelsen av perioden så får produksjonen av meierivarer mer produksjonsavhengige tilskudd enn det som betales i avgifter. Avgiftene består hovedsakelig av merverdiavgift, med en mindre sum til næringsmiddelavgift og så

¹² Når man tar utgangspunkt i en pris inklusiv merverdiavgift og skal regne tilbake til pris eksklusiv merverdiavgift, kan man ikke kun trekke fra igjen samme merverdiavgiftsprosent fordi utgangspunktet er ikke like stort og man vil derfor heller ikke få samme beløp. For eksempel hvis en vare koster 8 kr før merverdiavgift og man legger på 23% merverdiavgift, som utgjør 1,84 kr, blir prisen på varen 9,84 kr inklusiv merverdiavgift. Hvis vi kun trekker 23% fra 9,84 kr blir dette 7,58 kr. For å finne hvor stor prosenten er som vi må benytte for å kunne regne fra pris inklusiv merverdiavgift og til pris eksklusiv merverdiavgift, må vi beregne merverdiavgiftens kronebeløp i prosent av pris med merverdiavgift: $(1,84 \cdot 100) / 9,84 = 18,7\%$. Hvis vi trekker 18,7% fra 9,84 får vi 8 kr.

videre, se vedlegg B. Utviklingen er noe ujevn, siden det skjer til dels store endringer i tilskuddene og avgiftene fra år til år – for eksempel endringen i merverdiavgiften fra 20% til 22% mellom 1992 og 1993. De største enkelt endringene på tilskuddssiden skjer gjennom den nå avviklede merverdiavgiftskompensasjonen/forbrukertilskuddet. Den kunne skifte betydelige fra år til år. Dessuten var den forskjellig for de forskjellige gruppene med meierivarer, i motsetning til kjøtt hvor tilskuddet kom på slakt nivå og ikke ferdig enkeltvare nivå. Realprisoppgangen på meierivarer kommer i et litt annet lys når vi ser denne utviklingen i tilskudd og avgifter. Samtidig så har jo mye av disse midlene blitt overført til produksjonsuavhengige tilskudd, og disse skulle bidra til å senke de gjennomsnittlige kostnadene over tid. Siden vi ser på såpass lange tidsserier er effekten på gjennomsnittskostnadene av interesse, men vi får dessverre ikke studert dette nærmere her.

De enkelte meierivarene viser markert forskjellig prisutvikling. Dette kan til dels forklares ut fra endringer i markedsforhold – for eksempel har meieribransjen til tider slitt med store overskudd i form av smør. Vi vil nå vise at også andre faktorer har bidratt til forskjeller i prisutviklingen. Som vi ser i figuren under, har produsentprisen og detaljprisene for meierivarene hatt en ganske lik utvikling i de nominelle prisindeksene på 80-tallet, mens det på 90-tallet ble stadig større avstand mellom utviklingen i produsentindeksen og i detaljindeksene.¹³ Dessuten ser vi at H-melk og Norvegia har en betydelig høyere prisstigning i løpet av perioden enn smør.

Figur 5-2 Nominelle prisindekser for produsentpris og detaljpris for H-melk, Norvegia F45 og normalsaltet smør 1983-1999

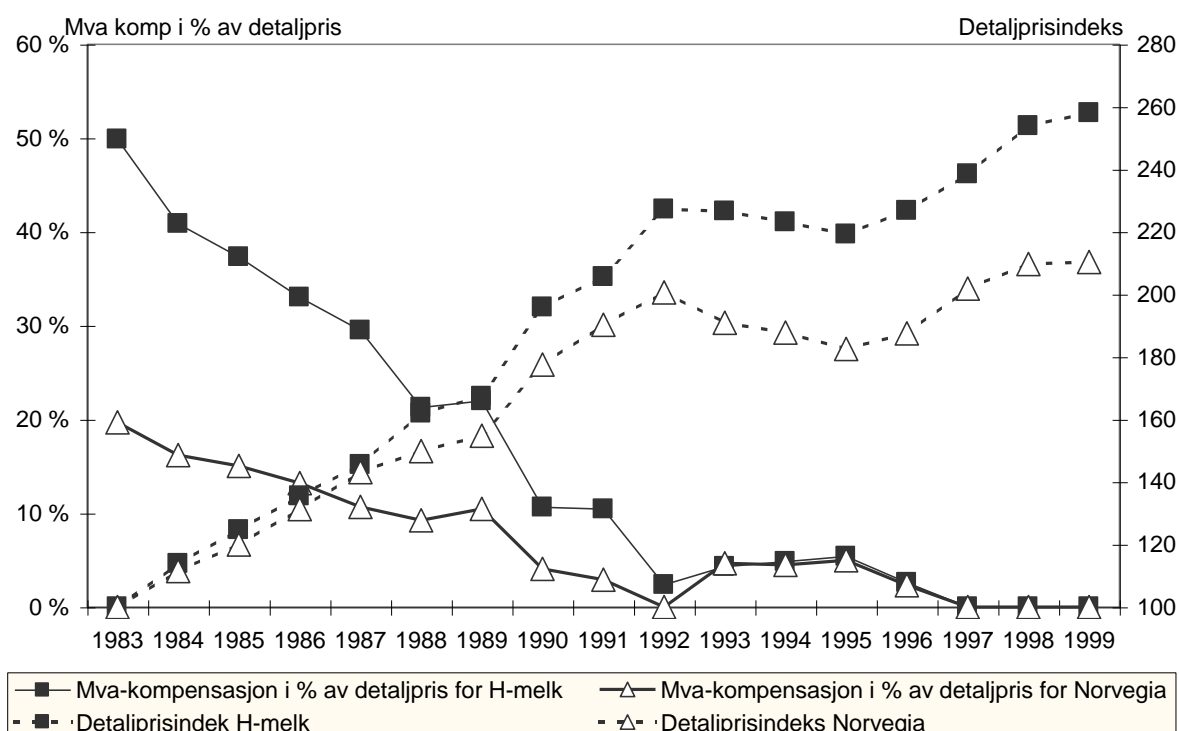

Vi så tidligere at summen av de produksjonsuavhengige tilskuddene fratrukket skatter og avgifter hadde gått fra å være positiv til å være negativ. I figuren ovenfor ser vi at

¹³ Utviklingen i detaljprisen følger utviklingen i prisen fra TINE til detalj såpass nærme at vi har valgt å holde den utenfor denne figuren.

prisutviklingen er svært ulik for de forskjellige varene. Vi så på utviklingen av tilskudd og avgifter for hver av varene, og fant at den varierte svært mye mellom varene. Dette viste seg i hovedsak å skyldes forskjeller i et enkelt tilskudd som vi kan se i tabell E 9 i vedlegg E. Ost og melk mottok i perioder merverdiavgiftskompensasjon, de tidligere forbrukertilskuddene, mens smør ikke har mottatt dette tilskuddet. Når vi holder dette tilskuddet utenfor, ser vi at de tre varene har en noenlunde lik utvikling av andelen som tilskudd fratrukket skatter har av detaljprisen. Forskjellene skyldes at de tre varene krever forskjellige mengder med melk i produksjonen. Vi skal se nærmere på prisutviklingen for H-melk og Norvegia i sammenheng med endringene i dette varespesifikke tilskuddet.

Figur 5-3 Satsene for merverdiavgiftskompensasjon i prosent av detaljpris inkl merverdiavgift og nominelle prisindekser, for H-melk og Norvegia F45 1983-1999

Figuren viser sammenhengen mellom satsen for merverdiavgiftskompensasjonen og prisutviklingen. Aksen på venstre side viser hvor stor merverdiavgiftskompensasjonen er i prosent av detaljprisen inklusive merverdiavgift. Den høyre aksene viser utviklingen i den nominelle detaljprisindeksen. De heltrukne linjene som faller fra venstre mot høyre, viser utviklingen i merverdiavgiftskompensasjonen for henholdsvis H-melk og Norvegia F45. Vi ser at H-melk starter på 50% - det vil si at i 1983 var satsen på merverdiavgiftskompensasjonen (eller forbrukertilskuddene som det het da), halvparten så stor som detaljprisen inklusive merverdiavgift. Vi ser at satsen for Norvegia relativt sett var mye lavere, den var på bare 20% av detaljprisen inklusive merverdiavgift. Begge satsene faller i løpet av 80-tallet, og relativt sett nærmer satsen for H-melk seg satsen for Norvegia. I 1992 er den null for Norvegia, og svært lav for H-melk. Fra 1993 skifter støtteformen navn til merverdiavgiftskompensasjon, og vi ser at nå følger de to satsene hverandre relativt sett, fram til ordningen blir avviklet sommeren 1996.

Vi ser nå på utviklingen i de to stiplede kurvene, som stiger fra venstre mot høyre, og som viser utviklingen i de nominelle prisindeksene for H-melk og Norvegia F45. Vi ser at indeksen for H-melk stiger noe raskere enn den for Norvegia, og at fra 1993 når den relative merverdiavgiftskompensasjonen blir lik, så har de to kurvene en lignende utvikling om enn på forskjellig nivå. Vi ser klart at utviklingen i prisindeksene følger utviklingen i merverdiavgifts-

kompensasjonen i motsatt retning, og spesielt ser vi at når den satsen stiger igjen fra 1993, så faller også prisindeksene noe. Denne påvirkningen på detaljprisene var da også hensikten med tilskuddet. Samtidig så må vi ikke overse at svært mange andre ting skjer i løpet av denne perioden – ikke minst økningen i merverdiavgiften opp til 23% fra og med 1995.

Vi vil framheve to trekk ved disse resultatene – for det første at utviklingen på enkeltvarene kan være svært forskjellig. For det andre så må utviklingen i tilskudd og avgifter tas med når man ser på utviklingen av produsentenes andel av markedsprisen. Isolert sett fører frafallet av merverdiavgiftskompensasjonen til en stigning i detaljprisene, og da vil produsentens andel av detaljpris inklusive merverdiavgift falle. Vi så tidligere at utviklingen i de nominelle marginene viser at de påfølgende leddene i distribusjonskanalen har ikke økt sine prismarginer dramatisk i løpet av denne perioden. Når vi korrigerer for virkningen av produksjonsavhengige skatter og avgifter, så er produsentens andel samlet sett ganske lik fra begynnelsen til slutten av perioden – selv om vi også så at den hadde endret seg for undergrupper av meierivarer. I tillegg, når man ser på såpass lange tidsserier som vi gjør her, er også de langsiktige gjennomsnittskostnadene av interesse, og da vil også produksjonsuavhengige tilskudd være av betydning for slike beregninger. Vi har ikke hatt mulighet til å forfølge denne siden av saken i dette prosjektet.

Rammevilkårene til produksjonen og omsetningen av mat har gjennomgått store endringer i den perioden vi ser på her. I tillegg har det også vært store endringer internt, hvor spesielt effektiviseringstiltak har vært betydelig. Vi har hele veien understreket at vi ser på bruttomarginene, og at vi ikke ser på utviklingen i profitt. Det er naturlig nok vanskelig å svare på spørsmålet om nedgangen i produsentprisene har nådd fram til forbruker. Vi kan derimot se et visst mønster i at en endring i produsentprisen, ofte ikke følges opp i de neste leddene før i neste periode, og at det da heller ikke følges opp fullt og helt. Dette fører til det mønsteret som vi ser i andelene for meierivarene samlet, hvor vi ved en nedgang i produsentprisen, først får en nedgang i andelen til produsenten – og dermed en økning i de andre andelene, og at produsentens andel justeres noe opp i perioden etter, men ikke tilbake til det gamle nivået. Det er helt klart en viss treghet i systemet.

6 Oppsummering

Tabell 6-1 Hovedresultater for meierivarene

	Produsentens andel	TINE NMs andel	Detaljs andel
Meierivarene samlet	1983 ≈ 1999	1983 ≈ 1999	1983 (↑) 1999
Flytende varer	1983 ↑ 1999	1983 ↓ 1999	1983 ↑ 1999
Faste varer	1983 ↓ 1999	1983 ↑ 1999	1983 (↓) 1999

Vi har gjennomgått hvor store endringer det har vært i rammebetingelsene for, og strukturen i, produksjonen og distribusjonen av meierivarer. I løpet av denne perioden har andelene for meierivarene samlet holdt seg forbausende stabile. Det er kun ganske små endringer, og den største endringen, nemlig økningen i detalj sin andel med 1 prosentpoeng, er også uventet siden dagligvarehandelen i denne perioden jo har gjennomgått en effektiviseringsprosess og har vært under et ganske stort prispokus.

Når vi ser nærmere på tallene, finner vi at resultatene for de flytende og de faste produktene har en motsatt utvikling av hverandre, med de største endringene for de faste produktene. Når produsentens andel stiger for de flytende varene, så faller den for de faste varene. For de flytende varene så faller TINE Norske Meieriers andel mens detaljandelen stiger. For de faste så stiger TINE Norske Meieriers andel og detaljandelen synker noe. Siden de flytende varene har langt større andeler, så motvirker endringene for de flytende produktene endringene for de faste produktene, og i sum ser det ut som om det ikke har vært noen endringer i andelene. Salget av flytende varer faller over tid mens salget av faste varer øker, og sammensetningen av salget av meierivarer endres over tid. Da kan man vente at resultatene for de faste varene vil få mer å si for andelene over tid. Da kan produsentene se fram til fallende andeler, mens TINE Norske Meieriers øker og detaljhandelens andeler kanskje faller noe. På den annen side så vil den høyere verdien for de faste varene kunne føre til at alle leddene tjener mer samlet.

Vi undersøkte sammenhengen mellom overgangen fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige tilskuddsformer og endringene i prisene på meierivarer. Vi fant at fra å være en netto tilskuddsmottager, var meierivarene samlet blitt til en netto avgiftsbetaler, og dette må sees i sammenheng med realprisøkningen på meierivarer. Vi fant videre at forskjellene i satsene på merverdiavgiftskompensasjonen mellom de enkelte meierivarene ser ut til å ha stor betydning for forskjellene i realprisutviklingen mellom de samme varene.

Vi har flere uventete resultater for utviklingen i andelene over tid:

- Produsentens andel har ikke falt i for meierivarene som helhet – slik som undersøkelser fra mange andre land viser. Dette kan også ha noe å gjøre med utvalget av varene til undersøkelsen. Vi har jo ikke med meierivarer med høy bearbeidingsgrad, som God Morgen yoghurt eller frossen pizza. I varer med høy bearbeidingsgrad, spesielt de med flere jordbruksråvarer, så vil man jo vente at produsentens andel vil være lavere. Hvis produsentens andel faller er det jo vesentlig å studere hvorfor den faller – er det innenfor en gitt produktkategori slik vi så med de faste varene, eller er det fordi det kommer nye produktkategorier til hvor høyere bearbeidingsgrad og lavere råvareandel naturlig nok fører til lavere produsentandeler?
- Detaljhandelens andel har ikke falt over perioden som helhet som forventet, den har faktisk en mindre økning. Dette er overraskende siden detaljhandelen unektelig har effektivisert sin drift mye i løpet av perioden, og fordi detaljhandelen selv fokuserer i stor grad på prispildet.

- TINE Norske Meieriers samlede andel er uendret. Meierisamvirket har vært gjennom en lang rasjonaliseringsprosess, hvor blant annet meierianlegg har blitt nedlagt for å kunne oppnå lavere produksjonskostnader. Det er ikke lett å finne igjen dette i våre resultater.

Litteratur

- Bugge, Annechen og Runar Døving (2000). *Det norske måltidsmønsteret - ideal og praksis*. SIFO-rapport nr 2:2000 . Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Dobson, Paul og Michael Waterson (1999). Retailer Power: recent developments and policy implications. *Economic Policy* Cambridge 28, 135-166. 1999.
- Forsell, Leif, Håvard Mjelde, og Nils K. Nesheim (2000). *Markedsordningen for melk*. NILF notat 2000:12. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Gordon, Daniel V. og Tim Hazledine (1995). *Modelling Farm-Retail Price Linkage for eight Agricultural Commodities*. Research Report to Agriculture Canada.: Agriculture Canada.
- Gustavsen, G. W. og O. Hjukse (1995). *Prisutviklingen på engros- og forbrukernivå for meierivarer, kjøtt og fjørfeprodukter i perioden 1990-1995*, NILF-notat 1995:18. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Haglerød, A. og T. Gladhaug (1996). *Prisutviklingen på engros- og forbrukernivå for meierivarer, kjøtt og fjørfeprodukter*, NILF-notat 1996:6. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Jacobsen, Eivind og Arne Dulrud (1994). *Kjedenes makt til forbrukernes beste?* SIFO-rapport nr. 4:94. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Jacobsson, Lars, Barbro Johansson, og Folke Larsson (1996). *Handeln i Norden inn på 2000-tallet*. Stockholm: Handelens utredningsinstitutt.
- Kvakkestad, Sverre (1972). *Utviklingen av omsetningsmarginene for norske jordbruksprodukter. Analyse basert på aggregerte data for perioden 1952-67*. Ås: Norges landbrukshøgskole.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1984). *Omsetningsmarginer for melkeproduktene H-melk, Norvegia F45+ skorpefri, smør 1/2 kg foliopakket*, stensil. Oslo.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1987a). *Omsetningsmarginer for egg*, stensil. Oslo.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1987b). *Omsetningsmarginer for okse og gris*, stensil. Oslo.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1988). *Notat om omsetningsledd, markedsordninger og omsetningskostnader*, stensil. Oslo.
- Lantbrukarnas Riksförbund (1993). *Matkronan - fördelning av konsumentarnas kostnad på olika led*. Stockholm: LRF.
- Lavik, Randi og Arne Dulrud (2000). *Sammenlignende undersøkelse av utvalgte grensehandelsvarer*. SIFO-rapport nr. 1-2000. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Nævdal, Eric (1996). *Prisdannelse i sentrale norske matvaremarkeder*. NILF-rapport 2:96. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- OECD (1981). *Food Margin Analysis: Aims, Methods and Uses*. Paris: OECD.

- Peltomäki, Marja (2000). *The marketing margin calculations of foodstuffs in 1997-1999. Paper at the NJF Conference The Food Sector in Transition - Nordic Research, Oslo 14-15th June 2000.*
- PricewaterhouseCoopers og ECON (1998). *Benchmarking av norsk landbruksbasert næringsmiddelindustri; kjøtt og meieri.* ECON-rapport nr 38/98. Oslo: ECON.
- Sagelvmo, Almar og Nils K. Nesheim (1968). *Omsetningsmarginer for jordbruksvarer.* Meldinger fra Norges Landbrukshøyskole 47[5], 1-75. 1968.
- Statens pris- og kartellnämnd (1987). *Matkronor - Olika leds andelar av konsumentpriset på livsmedel.* SPKs utredningsserie 1987:25. Stockholm: SPK.
- Steen, Frode og Lars Sjørgard (1999). *Semicollusion in the Norwegian cement market.* *European Economic Review* 43[9], 1999.
- Strand, Marit M. (1994). *Prisstrukturen på sentrale matvarer.* SIFO-arbeidsrapport nr. 1:94. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Strand, Marit M. (1996). *Matvarepriser i endring, meieri-, kjøtt- og grøntvarer.* SIFO-rapport nr. 3:96. Vol. Rapport nr. 3-1996 Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Strøm, Øystein (1998) *Utjevningsordninger og struktur i norsk meieriindustri.* *Landbruksøkonomisk forum* [4], 21-33. 1998.
- Strøm, Øystein (1999). *Matens pris,* NILF-rapport 1999:4. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Vedlegg A Priser for alle ledd i omsetningskanalen

Tabell A 1 Detaljpriser inkl merverdiavgift for de flytende meierivarene 1983-1999

	H-melk 1 l	Lettmelk 1 l	Skummet melk 1 l	Kremfløte 38% 1/3 l	Fruktyoghurt 175 ml
1983	kr 3,89		kr 3,29	kr 8,26	
1984	kr 4,43		kr 3,75	kr 8,80	
1985	kr 4,85		kr 4,12	kr 9,49	
1986	kr 5,27		kr 4,51	kr 10,17	
1987	kr 5,66		kr 4,86	kr 10,83	
1988	kr 6,30		kr 5,41	kr 11,32	
1989	kr 6,51		kr 5,55	kr 11,82	
1990	kr 7,62	kr 7,24	kr 6,56	kr 12,35	
1991	kr 8,00	kr 7,13	kr 6,36	kr 12,85	
1992	kr 8,84	kr 7,42	kr 6,53	kr 13,08	
1993	kr 8,81	kr 7,80	kr 7,10	kr 13,48	kr 4,39
1994	kr 8,68	kr 8,17	kr 7,73	kr 13,48	kr 4,35
1995	kr 8,53	kr 8,01	kr 7,62	kr 13,34	kr 4,40
1996	kr 8,82	kr 8,33	kr 7,90	kr 13,45	kr 4,47
1997	kr 9,28	kr 8,79	kr 8,28	kr 13,73	kr 4,51
1998	kr 9,88	kr 9,06	kr 8,75	kr 14,10	kr 4,62
1999	kr 10,04	kr 9,21	kr 8,83	kr 14,21	kr 4,73

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Konsumprisindeksen. Målingene for lettmelk begynner i 1990, tilsvarende for fruktyoghurt i 1993.

Tabell A 2 Detaljpriser inkl merverdiavgift for de faste produktene 1983-1999

	Norgeia F45 Skorpefri 1 kg	Jarlsberg F45 Skorpefri 1 kg	Smør 1/2 kg foliopakket
1983	kr 36,61	kr 37,74	kr 10,45
1984	kr 40,83	kr 41,41	kr 11,23
1985	kr 43,94	kr 44,47	kr 11,87
1986	kr 48,08	kr 48,96	kr 13,08
1987	kr 52,41	kr 53,65	kr 14,15
1988	kr 54,88	kr 56,24	kr 14,80
1989	kr 56,67	kr 57,94	kr 15,53
1990	kr 65,01	kr 66,87	kr 16,39
1991	kr 69,66	kr 72,13	kr 17,10
1992	kr 73,46	kr 75,34	kr 17,55
1993	kr 69,90	kr 72,67	kr 17,47
1994	kr 68,76	kr 71,79	kr 17,37
1995	kr 66,84	kr 70,05	kr 17,34
1996	kr 68,65	kr 72,98	kr 17,20
1997	kr 73,89	kr 77,91	kr 17,26
1998	kr 76,78	kr 81,66	kr 18,22
1999	kr 77,01	kr 80,87	kr 18,49

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Konsumprisindeksen

Tabell A 3 Priser til detaljist fra TINE NM for de flytende produktene 1983-1999

	H-melk 1 l	Lettmelk 1 l	Skummet melk 1 l	Kremfløte 38% 1/3 l	Fruktyoghurt 175 ml
1983	kr 2,70		kr 2,25	kr 5,80	
1984	kr 3,13		kr 2,60	kr 6,18	
1985	kr 3,46		kr 2,94	kr 6,70	
1986	kr 3,79		kr 3,19	kr 7,24	
1987	kr 4,09		kr 3,44	kr 7,68	
1988	kr 4,61		kr 3,88	kr 8,00	
1989	kr 4,83		kr 4,03	kr 8,45	
1990	kr 5,68	kr 5,40	kr 4,82	kr 8,95	
1991	kr 5,99	kr 5,28	kr 4,63	kr 9,43	
1992	kr 6,74	kr 5,54	kr 4,79	kr 9,65	
1993	kr 6,57	kr 5,82	kr 5,24	kr 9,65	kr 2,97
1994	kr 6,45	kr 6,10	kr 5,67	kr 9,50	kr 2,92
1995	kr 6,27	kr 5,92	kr 5,49	kr 9,35	kr 2,87
1996	kr 6,50	kr 6,15	kr 5,72	kr 9,35	kr 2,90
1997	kr 6,81	kr 6,46	kr 6,03	kr 9,39	kr 2,92
1998	kr 7,13	kr 6,54	kr 6,32	kr 9,55	kr 3,02
1999	kr 7,24	kr 6,59	kr 6,39	kr 9,78	kr 3,06

Kilde: Prislister fra TINE Norske Meierier

Tabell A 4 Utbetalt pris inkl. ytelser til produsent fra TINE Norske Meierier

1983	kr 2,30
1984	kr 2,39
1985	kr 2,70
1986	kr 3,03
1987	kr 3,14
1988	kr 3,29
1989	kr 3,49
1990	kr 3,70
1991	kr 3,73
1992	kr 3,78
1993	kr 3,54
1994	kr 3,57
1995	kr 3,39
1996	kr 3,42
1997	kr 3,38
1998	kr 3,35
1999	kr 3,26

Kilde: TINE Norske Meierier

Vedlegg B Tilskudd og avgifter

Tabell B 1 Merverdiavgiftskompenasjonen/ Forbrukertilskudd 1983-1999

	H-melk 1 l	Lettmelk 1 l	Skummet melk 1 l	Hvitost
1983	kr 1,94		kr 2,02	kr 7,21
1984	kr 1,81		kr 1,91	kr 6,61
1985	kr 1,81		kr 1,91	kr 6,61
1986	kr 1,74		kr 1,85	kr 6,35
1987	kr 1,67		kr 1,82	kr 5,60
1988	kr 1,43		kr 1,55	kr 5,08
1989	kr 1,43		kr 1,63	kr 5,93
1990	kr 0,81	kr 0,81	kr 1,01	kr 2,65
1991	kr 0,84	kr 1,25	kr 1,47	kr 2,04
1992	kr 0,21	kr 1,10	kr 1,42	kr -
1993	kr 0,43	kr 0,82	kr 0,97	kr 3,27
1994	kr 0,42	kr 0,42	kr 0,42	kr 3,09
1995	kr 0,46	kr 0,46	kr 0,46	kr 3,34
1996	kr 0,23	kr 0,23	kr 0,23	kr 1,60
1997	kr -	kr -	kr -	kr -
1998	kr -	kr -	kr -	kr -
1999	kr -	kr -	kr -	kr -

Kilde: Diverse st.prp og TINE Norske Meierier

Tabell B 2 Tilskudd og avgifter på melk ved mottak 1983-1999

	Grunntilskudd	Distriktsmeieritillegg	Næringsmiddelavgiften
1983	kr 0,15	kr 0,06	Kr -
1984	kr 0,13	kr 0,05	Kr -
1985	kr 0,15	kr 0,05	Kr -
1986	kr 0,36	kr 0,05	Kr -
1987	kr 0,38	kr 0,05	Kr -
1988	kr 0,41	kr 0,05	Kr -
1989	kr 0,45	kr 0,06	Kr 0,01
1990	kr 0,47	kr 0,06	Kr 0,01
1991	kr 0,40	kr 0,03	Kr 0,01
1992	kr 0,35	kr -	Kr 0,01
1993	kr 0,31	kr -	Kr 0,01
1994	kr 0,27	kr -	Kr 0,01
1995	kr 0,24	kr -	Kr 0,01
1996	kr 0,21	kr -	Kr 0,01
1997	kr 0,15	kr -	Kr 0,01
1998	kr 0,09	kr -	Kr 0,02
1999	kr 0,05	kr -	Kr 0,02

Kilde: Grunntilskudd og distriktsmeieritilskudd fra Årsmeldinger TINE NM, næringsmiddelavgift fra SNT

Vedlegg C Produktfunksjoner på enkeltvarer

De fire første tabellene nedenfor viser hvor mye ferdig produkt som produseres ut fra 100 liter innsatsmelk, ut fra en produktfunksjon der samproduktet fløten inneholder 36% fett.

Produksjonen av lettmelk

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	88,90 l lettmelk til salg fett	1,5%
			+ 8,10 l kremfløte 36% fett	

Produksjonen av skummet melk

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	86,32 l skummet melk til salg 0,06% fett	
			+ 10,91 l kremfløte 36% fett	

Produksjonen av Norvegia F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk 3,9% fett	=	9,06 kg Norvegia F45 skorpefri 27% fett
		+ 3,5 l kremfløte 36% fett
		+ 0,50 l mysefløte 36% fett
		+ 82,42 l skummet myse

Skummet myse er antatt å ikke ha förverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk bidrag for NML/NM.

Produksjonen av Jarlsberg F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk 3,9% fett	=	8,91 kg Jarlsberg F45 skorpefri 27% fett
	+	3,64 l kremfløte 36% fett
	+	0,49 l mysefløte 36% fett
	+	82,45 l skummet myse

Skummet myse er antatt å ikke ha förverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk bidrag for NML/NM.

Produktfunksjonen til normalsaltet smør med 100 l. fløte 36% fett som innsatsråvare.

Produksjonen av normalsaltet smør

100 liter kremfløte 36% fett	=	43,09 kg normalsaltet smør 81,8% fett
	+	55,91 l kjernemelk 0,7% fett

Produktutbyttefunksjonene brukt fra 1993-1996 med 38% fett i kremfløten

Produksjonen av lettmelk

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	90,62 l lettmelk til salg 1,5% fett
		+	6,38 l kremfløte 38% fett

Produksjonen av skummet melk

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	87,18 l skummet melk til salg 0,06% fett
		+	9,82 l kremfløte 38% fett

Produksjonen av Norvegia F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	9,06 kg Norvegia F45 skorpefri 27% fett
			+ 3,32 l kremfløte 38% fett
			+ 0,50 l mysefløte 36% fett
			+ 82,42 l skummet myse

Skummet myse er antatt å ikke ha förverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk bidrag for NML/NM.

Produksjonen av normalsaltet smør

100 liter kremfløte 38% fett		=	45,53 kg normalsaltet smør 81,8% fett
			+ 53,47 l kjernemelk 0,7% fett

I disse tabellene er kremfløte presentert som samprodukt med Norvegia. I de opprinnelige produktutbytteforholdene, var dette satt opp med smør. Smør er regnet om til fløte ved å benytte omregningstabellen for kremfløte og smør ovenfor. Dette er gjort for å lette presentasjonen noe, de opprinnelig tallene finnes i lenger ned i vedlegg C.

Produktfunksjonen til Jarlsberg F45 skorpefri ut fra et oppsett der samproduktet fløte inneholder 38% fett.

Produksjonen av Jarlsberg F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	8,91 kg Jarlsberg F45 skorpefri 27% fett
			+ 3,45 l kremfløte 38% fett
			+ 0,49 l mysefløte 36% fett
			+ 82,45 l skummet myse

Skummet myse er antatt å ikke ha förverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk bidrag for NML/NM.

De originale produktutbyttefunksjonene er satt opp med smør som utfall. Når smøret regnes om til fløte, så vil mengden fløte som utfall variere ettersom det er 36% eller 38% fettinnhold.

Produksjonen av Norvegia F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk fett	3,9%	=	9,06 kg Norvegia F45 skorpefri 27% fett
			+ 1,51 kg normalsaltet smør 81,8% fett
			+ 0,50 l mysefløte 36% fett
			+ 82,42 l skummet myse
			+ 1,78 l kjernemelk 0,7% fett

Skummet myse er antatt å ikke ha fôrverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk

Produksjonen av Jarlsberg F45 skorpefri

100 liter innsatsmelk 3,9% fett		=	8,91 kg Jarlsberg F45 skorpefri 27% fett
			+ 1,57 kg normalsaltet smør 81,8% fett
			+ 0,49 l mysefløte 36% fett
			+ 82,45 l skummet myse
			+ 1,84 l kjernemelk 0,7% fett

Skummet myse er antatt å ikke ha fôrverdi, og dermed ikke ha noe økonomisk bidrag for NML/NM.

Vedlegg D Tabeller over andelene i forhold til summen av marginene for grupper med varer

Tabell D 1 Andeler i forhold til summen av marginene for melk og kremfløte samlet 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1983	43,4 %	46,0 %	10,6 %
1984	42,9 %	46,6 %	10,5 %
1985	45,5 %	44,3 %	10,2 %
1986	47,2 %	43,0 %	9,8 %
1987	46,7 %	43,3 %	10,0 %
1988	47,2 %	42,8 %	10,0 %
1989	48,2 %	42,8 %	9,0 %
1990	49,6 %	41,2 %	9,3 %
1991	48,4 %	42,5 %	9,2 %
1992	49,0 %	42,3 %	8,8 %
1993	46,7 %	44,8 %	8,5 %
1994	47,8 %	43,0 %	9,2 %
1995	46,5 %	44,1 %	9,4 %
1996	47,0 %	43,2 %	9,8 %
1997	46,8 %	42,4 %	10,9 %
1998	46,8 %	41,1 %	12,1 %
1999	44,7 %	43,1 %	12,2 %

Tabell D 2 Andeler i forhold til summen av marginene for flytende inkl yoghurt 1993-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1993	43,9 %	46,7 %	9,4 %
1994	45,2 %	44,8 %	9,9 %
1995	43,9 %	45,8 %	10,3 %
1996	44,0 %	45,1 %	10,8 %
1997	43,6 %	44,5 %	11,9 %
1998	43,3 %	43,7 %	13,0 %
1999	41,3 %	45,4 %	13,3 %

Tabell D 3 Andelene i forhold til summen av marginene for faste varer samlet 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Grossist	Detalj
1983	48,9 %	31,3 %	5,9 %	13,9 %
1984	47,7 %	31,3 %	6,1 %	15,0 %
1985	50,6 %	28,6 %	6,3 %	14,6 %
1986	50,6 %	28,6 %	4,7 %	16,2 %
1987	48,9 %	29,5 %	5,0 %	16,7 %
1988	48,8 %	29,6 %	4,9 %	16,6 %
1989	49,1 %	30,3 %	5,0 %	15,6 %
1990	48,5 %	31,0 %	5,3 %	15,2 %
1991	46,9 %	33,3 %	5,7 %	14,2 %
1992	47,1 %	32,8 %	6,0 %	14,1 %
1993	45,5 %	35,3 %	5,7 %	13,5 %
1994	46,9 %	34,2 %	5,7 %	13,2 %
1995	46,0 %	35,6 %	5,8 %	12,7 %
1996	46,7 %	35,6 %	5,9 %	11,8 %
1997	45,2 %	35,7 %	6,0 %	13,2 %
1998	45,0 %	35,0 %	5,9 %	14,1 %
1999	43,3 %	37,7 %	6,0 %	13,0 %

Tabell D 4 Andelene i forhold til summen av marginene for meierivarene samlet 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM/ Grossistfunksjon	Detalj
1983	44,9 %	43,5 %	11,5 %
1984	44,3 %	44,0 %	11,8 %
1985	46,9 %	41,6 %	11,5 %
1986	48,2 %	40,0 %	11,8 %
1987	47,4 %	40,5 %	12,1 %
1988	47,7 %	40,3 %	12,0 %
1989	48,5 %	40,4 %	11,1 %
1990	49,2 %	39,6 %	11,1 %
1991	47,9 %	41,3 %	10,8 %
1992	48,3 %	41,1 %	10,6 %
1993	46,3 %	43,5 %	10,3 %
1994	47,5 %	41,9 %	10,6 %
1995	46,3 %	43,1 %	10,6 %
1996	46,9 %	42,6 %	10,5 %
1997	46,2 %	42,1 %	11,7 %
1998	46,1 %	41,0 %	12,9 %
1999	44,2 %	43,3 %	12,5 %

Tabell D 5 Andelene i forhold til detaljpris inkl merverdiavgift for meierivarene samlet 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM/ Grossistfunksjon	Detalj	Sum andeler	Sum avgifter og tilskudd
1983	54,7 %	52,9 %	14,0 %	121,6 %	21,6 %
1984	50,9 %	50,5 %	13,5 %	114,9 %	14,9 %
1985	52,8 %	46,8 %	12,9 %	112,4 %	12,4 %
1986	54,4 %	45,1 %	13,3 %	112,9 %	12,9 %
1987	52,2 %	44,6 %	13,3 %	110,1 %	10,1 %
1988	50,5 %	42,6 %	12,7 %	105,8 %	5,8 %
1989	52,0 %	43,3 %	11,9 %	107,1 %	7,1 %
1990	48,2 %	38,8 %	10,9 %	97,9 %	-2,1 %
1991	47,0 %	40,5 %	10,6 %	98,2 %	-1,8 %
1992	45,4 %	38,6 %	9,9 %	94,0 %	-6,0 %
1993	42,6 %	40,0 %	9,4 %	92,0 %	-8,0 %
1994	42,4 %	37,4 %	9,4 %	89,3 %	-10,7 %
1995	41,1 %	38,2 %	9,4 %	88,8 %	-11,2 %
1996	40,2 %	36,5 %	9,0 %	85,8 %	-14,2 %
1997	38,3 %	34,9 %	9,7 %	82,8 %	-17,2 %
1998	37,8 %	33,7 %	10,6 %	82,1 %	-17,9 %
1999	36,0 %	35,3 %	10,2 %	81,6 %	-18,4 %

Tabell D 6 Andelene i forhold til summen av marginene for meierivarene samlet inkl yoghurt 1993-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM/ Grossistfunksjon	Detalj
1993	44,45 %	44,83 %	10,72 %
1994	45,77 %	43,21 %	11,02 %
1995	44,60 %	44,28 %	11,12 %
1996	44,96 %	43,87 %	11,17 %
1997	44,11 %	43,55 %	12,34 %
1998	43,92 %	42,67 %	13,41 %
1999	41,98 %	44,84 %	13,18 %

Vedlegg E Andeler i forhold til summen av marginene for enkeltvarene

Tabell E 1 Andelene i forhold til summen av marginene for H-melk 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1983	42,7 %	47,3 %	10,0 %
1984	42,1 %	48,0 %	9,8 %
1985	44,7 %	45,6 %	9,7 %
1986	46,5 %	44,3 %	9,2 %
1987	46,2 %	44,5 %	9,3 %
1988	46,8 %	44,1 %	9,2 %
1989	47,6 %	44,3 %	8,1 %
1990	48,3 %	42,9 %	8,8 %
1991	47,2 %	44,3 %	8,5 %
1992	47,9 %	44,1 %	7,9 %
1993	44,9 %	46,8 %	8,3 %
1994	45,9 %	45,6 %	8,5 %
1995	44,6 %	46,7 %	8,7 %
1996	45,2 %	46,0 %	8,9 %
1997	45,5 %	45,0 %	9,5 %
1998	44,2 %	44,7 %	11,1 %
1999	41,9 %	46,8 %	11,3 %

Tabell E 2 Andeler i forhold til summen av marginene for lettmelk 1990-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1990	51,9 %	39,6 %	8,6 %
1991	50,6 %	40,7 %	8,8 %
1992	51,3 %	40,3 %	8,4 %
1993	48,6 %	43,8 %	7,6 %
1994	49,9 %	42,0 %	8,1 %
1995	48,6 %	43,2 %	8,2 %
1996	49,1 %	42,2 %	8,7 %
1997	48,9 %	41,6 %	9,5 %
1998	49,1 %	39,8 %	11,1 %
1999	46,5 %	41,5 %	12,0 %

Tabell E 3 Andeler i forhold til summen av marginene for skummet melk 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1983	47,6 %	42,5 %	9,9 %
1984	47,2 %	42,8 %	10,0 %
1985	50,2 %	40,9 %	8,9 %
1986	51,8 %	38,7 %	9,4 %
1987	51,4 %	38,9 %	9,8 %
1988	52,0 %	38,4 %	9,7 %
1989	53,3 %	38,0 %	8,7 %
1990	54,4 %	36,2 %	9,3 %
1991	53,4 %	37,3 %	9,3 %
1992	54,1 %	36,8 %	9,1 %
1993	51,6 %	40,3 %	8,1 %
1994	52,5 %	38,0 %	9,4 %
1995	50,8 %	38,9 %	10,2 %
1996	51,6 %	38,1 %	10,2 %
1997	51,8 %	37,9 %	10,3 %
1998	50,8 %	38,2 %	11,0 %
1999	48,5 %	40,5 %	10,9 %

Tabell E 4 Andeler i forhold til summen av marginene for kremfløte 38% 1/3 I 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1983	42,8 %	42,0 %	15,1 %
1984	42,1 %	42,7 %	15,2 %
1985	44,1 %	41,1 %	14,8 %
1986	44,9 %	41,4 %	13,6 %
1987	42,3 %	43,6 %	14,1 %
1988	40,9 %	44,8 %	14,3 %
1989	40,0 %	46,6 %	13,4 %
1990	39,1 %	48,6 %	12,3 %
1991	37,6 %	51,0 %	11,5 %
1992	37,0 %	51,8 %	11,1 %
1993	38,4 %	49,4 %	12,3 %
1994	39,1 %	47,2 %	13,6 %
1995	38,6 %	48,0 %	13,4 %
1996	39,1 %	46,7 %	14,2 %
1997	40,1 %	44,3 %	15,6 %
1998	41,4 %	42,0 %	16,6 %
1999	39,6 %	45,0 %	15,4 %

Tabell E 5 Andeler i forhold til summen av marginene for fruktyoghurt 175 ml 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Detalj
1993	15,5 %	66,5 %	17,9 %
1994	15,8 %	65,4 %	18,7 %
1995	15,0 %	64,6 %	20,4 %
1996	14,9 %	64,0 %	21,0 %
1997	15,1 %	63,7 %	21,2 %
1998	15,2 %	64,3 %	20,5 %
1999	14,2 %	64,4 %	21,4 %

Tabell E 6 Andeler i forhold til summen av marginene for Norvegia F45

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Grossist	Detalj
1983	46,5 %	34,3 %	6,2 %	13,0 %
1984	45,3 %	33,7 %	6,4 %	14,5 %
1985	48,1 %	30,6 %	6,7 %	14,7 %
1986	48,7 %	30,3 %	4,6 %	16,4 %
1987	47,6 %	30,6 %	4,9 %	16,9 %
1988	48,2 %	30,3 %	4,9 %	16,6 %
1989	48,8 %	30,8 %	4,9 %	15,5 %
1990	48,5 %	31,3 %	5,2 %	14,9 %
1991	46,9 %	33,6 %	5,7 %	13,8 %
1992	47,3 %	32,9 %	6,0 %	13,8 %
1993	45,5 %	35,7 %	5,7 %	13,1 %
1994	46,9 %	34,8 %	5,8 %	12,5 %
1995	46,1 %	36,3 %	5,8 %	11,8 %
1996	47,0 %	36,3 %	5,8 %	10,8 %
1997	45,0 %	36,6 %	6,0 %	12,5 %
1998	44,7 %	35,8 %	6,0 %	13,6 %
1999	43,0 %	38,3 %	6,0 %	12,7 %

Tabell E 7 Andelene i forhold til summen av marginene for Jarlsberg F45 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Grossist	Detalj
1983	45,5 %	34,2 %	6,1 %	14,2 %
1984	44,8 %	34,0 %	6,4 %	14,8 %
1985	47,6 %	30,9 %	6,7 %	14,8 %
1986	48,0 %	30,4 %	4,5 %	17,0 %
1987	46,7 %	30,6 %	4,8 %	17,9 %
1988	47,3 %	30,2 %	4,8 %	17,8 %
1989	48,0 %	30,7 %	4,8 %	16,5 %
1990	47,3 %	31,0 %	5,1 %	16,5 %
1991	45,5 %	32,6 %	5,5 %	16,4 %
1992	46,2 %	32,2 %	5,9 %	15,7 %
1993	44,0 %	34,5 %	5,5 %	16,0 %
1994	45,2 %	33,5 %	5,6 %	15,8 %
1995	44,3 %	34,8 %	5,6 %	15,4 %
1996	44,4 %	35,1 %	5,9 %	14,6 %
1997	43,0 %	35,6 %	5,9 %	15,5 %
1998	42,4 %	35,5 %	5,7 %	16,3 %
1999	41,3 %	39,1 %	6,0 %	13,7 %

Tabell E 8 Andeler i forhold til summen av marginene for smør ½ kg foliopakket 1983-1999

	Produsent/ (Restledd)	TINE NM	Grossist	Detalj
1983	58,0 %	20,6 %	4,7 %	16,7 %
1984	56,7 %	22,0 %	4,8 %	16,5 %
1985	60,5 %	20,4 %	5,0 %	14,1 %
1986	59,4 %	21,0 %	5,1 %	14,4 %
1987	55,3 %	24,3 %	5,5 %	14,9 %
1988	53,3 %	26,0 %	5,4 %	15,2 %
1989	52,0 %	27,4 %	5,4 %	15,2 %
1990	50,3 %	29,4 %	5,5 %	14,8 %
1991	48,4 %	32,3 %	5,7 %	13,5 %
1992	47,6 %	32,9 %	5,8 %	13,7 %
1993	48,3 %	33,7 %	6,0 %	12,0 %
1994	49,6 %	31,4 %	5,9 %	13,0 %
1995	48,6 %	31,9 %	5,9 %	13,7 %
1996	50,0 %	30,9 %	6,0 %	13,1 %
1997	52,8 %	28,0 %	6,0 %	13,1 %
1998	53,2 %	27,0 %	6,1 %	13,7 %
1999	50,7 %	29,3 %	6,1 %	13,9 %

Tabell E 9 Detaljpriser, sum av tilskudd fratrukket skatter i prosent av detaljpris og sum av tilskudd eksklusive merverdiavgiftskompensasjon/forbrukertilskudd, fratrukket skatter; for H-melk, Norvegia F45 og ½ smør foliopaket

	Detaljpris H-melk	Sum tilskudd – skatter i % av detaljpris	Tilskudd eksklusive Mva kompensasjon fratrukket skatter i % av detaljpris	Detaljpris Norvegia F45	Sum tilskudd - skatter i % av detaljpris	Tilskudd eksklusive Mva kompensasjon fratrukket skatter i % av detaljpris	Detaljpris 1/2 kg smør	Sum tilskudd - skatter i % av detaljpris
1983	kr 3,89	38,6 %	-11,3 %	kr 36,61	7,6 %	-12,1 %	kr 10,45	-12,0 %
1984	kr 4,43	28,3 %	-12,5 %	kr 40,83	3,1 %	-13,1 %	kr 11,23	-12,9 %
1985	kr 4,85	24,7 %	-12,7 %	kr 43,94	1,9 %	-13,2 %	kr 11,87	-12,9 %
1986	kr 5,27	24,1 %	-9,0 %	kr 48,08	3,3 %	-9,9 %	kr 13,08	-9,5 %
1987	kr 5,66	20,4 %	-9,1 %	kr 52,41	0,5 %	-10,1 %	kr 14,15	-9,9 %
1988	kr 6,30	11,9 %	-9,4 %	kr 54,88	-0,8 %	-10,0 %	kr 14,80	-10,0 %
1989	kr 6,51	12,9 %	-9,0 %	kr 56,67	0,8 %	-9,7 %	kr 15,53	-10,0 %
1990	kr 7,62	0,8 %	-9,8 %	kr 65,01	-6,2 %	-10,3 %	kr 16,39	-10,3 %
1991	kr 8,00	-1,0 %	-11,5 %	kr 69,66	-9,0 %	-11,9 %	kr 17,10	-11,9 %
1992	kr 8,84	-10,4 %	-12,8 %	kr 73,46	-13,0 %	-13,0 %	kr 17,55	-13,0 %
1993	kr 8,81	-10,3 %	-14,6 %	kr 69,90	-9,9 %	-14,6 %	kr 17,47	-14,6 %
1994	kr 8,68	-10,2 %	-15,0 %	kr 68,76	-10,5 %	-15,0 %	kr 17,37	-15,0 %
1995	kr 8,53	-10,6 %	-16,0 %	kr 66,84	-10,9 %	-15,9 %	kr 17,34	-15,9 %
1996	kr 8,82	-13,9 %	-16,5 %	kr 68,65	-14,1 %	-16,4 %	kr 17,20	-16,4 %
1997	kr 9,28	-17,2 %	-17,2 %	kr 73,89	-17,2 %	-17,2 %	kr 17,26	-16,9 %
1998	kr 9,88	-18,0 %	-18,0 %	kr 76,78	-18,0 %	-18,0 %	kr 18,22	-17,8 %
1999	kr 10,04	-18,4 %	-18,4 %	kr 77,01	-18,4 %	-18,4 %	kr 18,49	-18,4 %